

Az el nem mondott örökség

A magyar ellenforradalom meghatározásáról és kortárs történelmi narratívájáról¹

Pánczél Hegedűs János

Kevés győztes jobboldali esemény vagy eseménysorozat van, ezért is meglepő, hogy a magyar ellenforradalom (1918-1921) nem része jelenleg a jobboldali emlékezetpolitikának, de igazából a jobboldali politikai hagyománynak sem. Pontosabban: *inkább nem az*. Ez még mindig a poszt-kommunizmus nyűge, illetve a rendszerváltás után itt maradt kompromisszumos, óvatos reálpolitika hozadéka és nem utolsósorban a magyar történetírás nagy rendezetlen adóssága. A mai napig nincsen egységes álláspont arról, hogyan kellene, lehetne gondolkodni, értekezni tények, rendszer(szemlélet) mentén a témában. Olyan nagyon frontvonalak sincsenek, csak vélekedések, olvasmányélmények, hiánypótló (gyakran autodidakta) vagy kényszerű megszólalások, részeredmények, legjobb esetben pedig részletes kutatási eredmények.

Meg persze érzelmek, csőstül.

Nagyon hiányzik például egy kis- vagy teljes monográfia a magyar ellenforradalomról, leginkább szaktörténész szerzőktől, de most már inkább egy jobboldali vagy legalábbis nemzeti szemléletű megközelítésből. Merthogy marxista-kommunista², vagy nagyjából marxista forrásokra hagyatkozó több is volt már, mint elég. Ez mégiscsak olyasmi, mintha a vegetáriánusok húskételekről írnának. Talán itt volna az ideje erre a témára is kutatási-, ösztöndíj programot kiírni, ahogyan nem olyan régen Trianonra vagy éppen a Szent Korona-kutatásra megtörtént. Izgalmas téma, sokat lehetne belőle szakmailag profitálni, a kötetek is jól fogynának szerintem, a budapesti Nagy Imre szobor helyén felállított, Nemzeti Vértanúk emlékművének is többen megértenék a mélyebb, szimbolikus jelentőségét.

Azonban mi lenne, ha első körben egyszerűen csak próbálnánk megérteni a magyar ellenforradalmárokat és egy laza párhuzamot vonni, hogy mindez miért hasznos nekünk ma is, a pusztán ismeretterjesztésén túl? A forradalmárok agyonhajszolása már unalmas és a hozadékuk mindig a rombolás, nem az építés. A magyar ellenforradalmat vizsgálva azonban könnyen lehet, hogy a magyar jobboldal teljesítményére, kihívásaira, de az ontogenezisére mindenképpen alapvető válaszokat kapnánk. Már ha nem félünk ezektől a válaszoktól. A magyar jobboldalnak szüksége van (új vagy újratöltött) hősökre, éltető hagyományra, nemcsak külföldi példákra vagy jó reflexre, ami rövid reakcióidőt biztosít bizonyos reálpolitikai kérdésekben. Hasznos persze ez is, de legalább ennyire elhasználttá is tesz a politikai rutinban.

A magyar ellenforradalomnak ugyanis voltak hősei, vállalható, de felderítendő hősei, akik sokat tettek az akkori legfontosabb nemzeti célokért; a nemzeti önrendelkezésünkért, a területi- és közigazgatási integritásunkért, a rendteremtésért (ugyan már, nem szísszenjük fel e szó hallatán!), a forradalmi produktumok eltörléséért. Többen közülük rehabilitálásra is várnak. Közvetlen célja nem a megtorlás, a 'fehérterror' volt. Az erőszak a korszak sajátja volt, a nagy

¹ Az írás rövidebb, szerkesztett verziója megjelent a Magyar Szemle, Új folyam XXXII. 9-10. és Új folyam XXXII. 11-12. számaiban 2023-ban. Itt az eredeti, hosszabb, ugyanakkor, szerkesztetlen, nyers verziót teszem közzé.

² Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921, 1962.

világégés után, előzményei ott voltak az emberekben és a világégés aktiválta ezt. 1914 óta fokozatos, de 1918 után már szinte mindent áthatóan a magyar társadalomban is a kommunikáció az erőszakon keresztül történt, a mindenkori politikai elit, de a társadalom nagyobb része is érzéketlen maradt a kegyetlenségre, az emberi áldozatokra, és az erőszakra is. De legalábbis nagyon magas volt már az ingerküszöbe. Mindezt nehéz száz év után, békeidőből visszatekintve kellő súllyal figyelembe venni, de elsiklani felette komoly mulasztás. A mai forrásfeldolgozásokból már azt is tudjuk, hogy több esetben, olyan öntörvényű hadfiak esetében is, mint Prónay Pál, sokszor eszközök, vagy éppen katalizátorok voltak az ellenforradalmi különítmények és nem *de origine* erőszaktevők, a kommunista diktatúrától és a forradalmi rendszerektől megszabaduló, szétszabdalt, káoszban úszó országban.

2019-ben két komolyabb hazai ellenforradalmi emlékművet – a ludovikás ellenforradalmi felkelés emlékművét, és a Nemzet Vértanúinak Emlékművét (1918-1919) - is újraavattak az ország fővárosában, mind a két esetben állami költségen, jelentős kormányzati-közjogi szereplők részvételével. Az itt tartandó megemlékezések szerencsés módon továbbra is fontos állami tisztségviselők vannak jelen. Jó okunk van azt gondolni ezért, hogy ezek nem pusztán egykori építészeti alkotások rekonstrukciói, hanem konkrét, szimbolikus politikai lépések is. Talán a reálpolitika mindennapi eszközrendszere is megérkezik egyszer oda, ahol a szimbolikus már minden jel szerint tart; a posztkommunista rendszer felszámolása után a magyar politika természetes hagyományainak, kereteinek a helyreállítása, megújítása következhet. Ideje belakni azt a politikai teret, amelyet a szimbolikus politika igyekszik megnyitni a magyar jobboldal számára.

A helyreállítás, a természetes egyensúly és természetes növekedés koncepciója, és annak megvalósítása az ellenforradalom univerzális politikai üzenete és feladata, bárhol is folyt a világon. Ezért az ellenforradalom nemzetben gondolkodik, míg a forradalom meg akarja haladni, lényegében el akarja törölni azt. A magyar ellenforradalom győzelme és az utána bekövetkező konszolidáció, pedig lehetővé tette azt is, hogy mindez elsősorban ne elmélet legyen, hanem gyümölcsöző gyakorlat, idővel pedig tovább nemesíthető politikai hagyomány, amelynek ápolása azonban sajnos pár évtizede itthon megszakadt.

Megszakadt, mert a forradalmi-progresszív-baloldali politikai hegemonia megnyeste, sorvasztotta, majd a pejoratív politikai fogalmak közé számúzta 1945 után, ahol lényegében azóta is van. A mostani szimbolikus politikai cselekedetek tehát politikai lakmuspapírként jelzik, hogy a magyar kormányzat rendelkezik végre olyan politikai erővel és szuverén akarattal, hogy a folytonosság helyreállítása mellett a politikai szótárban megfelelő helyére állíthassa az ellenforradalmi hagyományunkat is. Persze ebből reálpolitikai haszon jelenleg igen kevés, a megfelelés és az opportunizmus vádja ezért nem érheti a kormányzatot, amely azonban erős szimbolikus lépéseket tett a hazai konzervatív, de leginkább a jobboldal számára.

Kérdés persze, hogy a jobboldal és a konzervatívok jelenleg valamennyire együtt lélegző hazai közege beéri, megtölti-e hálás tartalommal ezeket a szimbolikus lépéseket, vagy értetlenül pislog, és kényelmi egzisztenciáját növeszti? Egyáltalán, kik számára lehet eleven, felvállalható a magyar ellenforradalom hagyománya *ma*?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása számos kihívást támaszt, annak ellenére, hogy a magyar ellenforradalom legnagyobb haszna már a kezdetekor felismerhető volt; fokozatosan egy produktív nemzeti egységet eredményezett egy széthulló ország számára. Ezért volt ellenforradalmár a nemzeti liberális Rassay Károly, a konzervatív és keresztényszocialista Huszár Károly, gróf Teleki Pál későbbi kétszeres miniszterelnök, a konszolidáló miniszterelnök, gróf Bethlen István, a radikális nacionalista Gömbös Gyula, de Mindszenty (akkor Pehm) József is, Magyarország utolsó hercegprímása, aki szentmisével emlékezett meg az ellenforradalom győzelméről, családtagja pedig feltételezhetően fegyveres ellenforradalmár volt. A jelenlegi közgondolkodás mégis ennek a folyamatnak csak a negatív narratíváját hajlamos magáévá tenni, és annak egy-két kitételére összpontosít, az erőszakra és a szegregációra, amelyekben azonban sokkal inkább a korszak és helyzet gyermeke volt, mint prekonceptiózus megvalósító. Talán azért is, mert a magyar ellenforradalom, mint ahogyan az ellenforradalmak általában nem ideologikus, különösebben nincsenek ideológusai, gondolkodói³, megfejtői (Maistre⁴, Bonald, Oliveira⁵, Molnár⁶, stb.) igen. De ők is inkább jellemzik, és e szerint gondolkodnak, és nem dogmatikus módon, ideológiailag alapoznak meg egy politikai rendszert. E mellett azonban a XX. század eleji ellenforradalom természete, jellege más lett, mint az eredetie (XVIII-XIX. század) – éppen azért, mert a forradalmak is mások lettek. Neonacionalista hangsúlyosan, a romanticizmus helyett politikai egzisztencialista és futurista is lett, és a forradalmak destruktivitásának rémülete okán rendpárti, illetve egyszerre volt helyreállító (leginkább közjogilag) és progresszív is (leginkább politikailag, egy új államrendszer tekintetében). Mindez összességében igaz lehet a megvalósult 'ellenforradalmi rendszerekre' is, mint amilyen a két világháború közötti kormányzóság ideje volt, amelynek semmilyen ideológia megalapozottsága nem volt, inkább későbbi ideológiai fogalmi igazolása (keresztény-nemzeti, szent istváni eszme, vagy a szegedi gondolat). Ez így is volt koherens, az ellenforradalmi tett eredményezett egy rendszert, amelyet később leírtak, és nem egy absztrakt ideológiához görbítettek egy társadalmi-politikai rendszert.

A magyar ellenforradalomra azért is kellene méltón emlékeznünk, mert *győztes volt* céljai megvalósításában és ebben hosszabb távon az európai történelemben magában áll, kivéve talán a spanyolt. Nem elsősorban katonai szempontból, hanem politikai-közjogi tetteire való tekintettel, ugyanis végrehajtotta a helyreállítását az alkotmányos államrendszerünknek, biztosítva ezzel a nemzet szuverenitását és a gazdasági-politikai kibontakozását kifosztott, megcsonkított hazánknak. Országot egyesítettek, országot gyarapítottak a magyar ellenforradalmárok, a területi integritás és a revízió pártján álltak. Nem utolsósorban pedig semmissé tették a forradalom és a kommunista diktatúra cselekedeteit, politikai örökségét marginális szélsőséggé devalválták több évtizedre is, és megvalósítható alternatívát biztosítottak a nemzeti fejlődésnek.

Az első hazai bolsevizmus katonai felszámolása a román hadsereg eredménye nagyobb részben ugyan, de ezzel Magyarország megszállását és kifosztását alapozták csak meg.

³ Haszonnal ajánljuk Nyirkos Tamás kötetét, *Az ötfejű sas - Teológia és politika a francia ellenforradalomban*, 2015.

⁴ Joseph de Maistre: *Elmélkedések*, 2020; *Szentpétervári beszélgetések – Az áldozathozatalról*, 2022.

⁵ Plinio Corrêa de Oliveira: *Forradalom és ellenforradalom*, 2012.

⁶ Molnár Tamás: *Az ellenforradalom*, 2005.

Figyelemreméltó sikeres magyar ellenforradalmi katonai cselekmények így is voltak, amelyek közül kiemelkedik báró Lehár Antal és gróf Sigray Antal tevékenysége a Dunántúlon, akik lényegében fegyveresen felszámolták a bolsevista uralom maradékát itt, minderről csak néhányan tudnak mégis manapság. Olyanra is volt példa, hogy a Dunától Keletre magyar paramilitáris egységek a román megszállókkal szembeszálltak, míg a létrejöttüket mégis engedélyeztették velük. Zavaros idők jártak.

A magyar ellenforradalmárokat a kezdetek óta (1918 vége) folyamatosan a politikai és katonai tett szimbiózisa jellemezte, az élő emlékezet hagyományozódását azonban ez inkább nehezíti. A szemtanú emlékezők meghaltak, a kollektív emlékezetet sokszorosán módosították, az újmagyarban pedig negatív fogalom lett – a korszellemnek megfelelően – az ellenforradalom.

Beszélnünk kell a „*fehérterror*” fogalmi problematikájáról is. Nem indokolt rögtön számháborúba⁷ keveredni, inkább alapelveket szükséges leszögezni, mert minden ártatlan emberi élet kioltása ugyanúgy vétek. A megközelítés és a kérdés ezért nem ez. Nem „*fehérterror*”, hanem jellegéből és szándékából kiindulva inkább „*fehér rendteremtés*” vagy „*fehér felkelések*”, illetve öndefiníció szerint „*honmentés*” volt a magyar ellenforradalom szempontja és a népköztársaság, illetve a tanácsköztársaság ellen szerveződött. Jellegüknek és a korszak viszonyrendszerének megfelelően voltak erőszakosak, szegregálók, ahogy minden új rendszerváltás, impériumváltás, hovatovább forradalom ebben az elmúlt egy évben az Osztrák-Magyar Monarchia bukása óta. Az első intézményesített politikai terror a világtörténelemben baloldalon jelent meg, a forradalmi Franciaországban, több hullámban is, első komolyabb intézményét is itt hozták létre (Forradalmi Törvényszék, 1792-95). A baloldali (forradalmi) terror ideologikus volt⁸ a kezdetek óta és célja az ellenség megsemmisítése, amelynek az első nagyobb ellensége a király(ság)párti ellenforradalmárok voltak. A XX. század elején itthon a történelem csak a jól ismert kottából játszott; a gyorsan intézményesített (helyesebben: szovjet mintára adoptált) baloldali forradalmi terrort, ezt követte egy erőszakhullám kísérte ellenforradalmi rendteremtés.

⁷ A 'fehér terror' áldozatainak a száma lényegében kideríthetetlen, és 100 év után sincs konszenzus a történelmi szakmában, pláne nem a közleményekben. A számításokban erősen tartja magát a mai napig egy 1920. májusi brit munkáspárti (amelynek olasz kommunisták is tagjai voltak) küldöttség *becslése*, ez 5000 áldozatról beszélt és 70000 internáltról, ami erősen torzított adat. Jól mutatja a korszakban is az ellentmondást, hogy egy hónappal ezelőtt az Amerikai Zsidó Egyesített Elosztási Bizottság 700 főre becsülte a zsidó áldozatokat, az *Encyclopedia Judaica* fél évszázaddal később már 3000 zsidó áldozatról beszélt, akik, szerinte az összes áldozat felét tették ki. A kortárs történelmi szakirodalomban Gyurgyák János ezer fő alatti áldozatszámáról beszél (*A zsidókérdés Magyarországon*, 2001), míg Bodó Béla 3000 fő körülire teszi az áldozatok teljes számát (*A fehérterror*, 2022), de ebbe beleszámítja az internáltak áldozatait is. A legprecízebben adatolt tanulmány a témában, melyet Kóródi Máté készített el, 680 személy adatait tartalmazza 2 éves időtartamra vonatkoztatva (*Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tisztí különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról 1919. augusztus 3. – 1921. október 23., 2020.*).

⁸ „*A terror nem más, mint gyors, szigorú és hajthatatlan igazságtétel, ezért tehát voltaképpen az erény megnyilvánulása.*” – vallotta Maximilien Robespierre már 1793-ban. Itthon Lukács (sz. Löwinger) György volt, aki nemcsak alkalmazta az állami erőszakot a Vörös Hadsereg politikai biztosaként, hanem meglepően sokat gondolkodott is ennek a jelentőségéről, amelyet elválaszthatatlannak tartott a kommunizmus gyakorlatától, akkor is, később is. Ez ellen soha nem emelte fel a szavát lényegében. Vö. Gángó Gábor: Lukács György a Tanácsköztársaságban, 88. o. http://real.mtak.hu/120916/1/04_Gango.pdf (Utolsó megtekintés: 2023. 03. 12.)

A „terror”⁹ intézményesített (az államszervezet részeként létező) gépezetet sejtet, amelyet vagy folyamatában vagy később de a politikai hatalom legitimál és folyamatosan működtet, változó intenzitással. Ilyen az ellenforradalom és később a kormányzóság idején egyszerűen nem volt. Az erőszakos cselekmények, az indokolatlan kivégzések, gyilkosságok időszakosak maradtak, és egész végig, legszélsőségesebb formájukban inkább - jogos, vagy jogtalan - megtorlások voltak, mint egy akkori-, főleg későbbi politikai rendszer szerves részei. Még pont a forradalmak előtt beazonosította Prohászka Ottokár, hogy a szociáldemokrácia (lényegében a szocializmust érti) „szervezkedésében s a tömegek irányításában erőszakos és erkölcstelen”. valamint, hogy „akár a szociáldemokrata hittérítést, akár a szakszervezkedést nézzük, előtérben nem az ige hatalma s a szabad elhatározás, hanem a kényszer és a terror áll.”. A püspök, aki egyébként e mellett kezdetben támogatta a Károlyi Mihály-féle népköztársaságot, de hamar kiábrándult belőle, hogy aztán az ellenforradalom mellé álljon, leszögezi, hogy „a szocializmus legsötétebb oldala a gyűlölködés és a terror”¹⁰. Prohászka a forradalmak előtt pár héttel már rögzítette a későbbi ellenforradalmároknak is a képletet; a szocializmussal, a forradalmisággal szemben a keresztény erkölcsre, és nemzeti hagyományokra kell hagyatkozni. Talán ezért is „zsidó gyűlöletet” vél felfedezni a keresztényellenes szociáldemokrata, szocialista vallásüldözésben, amely szerinte a zsidó vallást megkíméli, de a kereszténységet nem. Prohászka természetesen itt is használta, ekkor már évek óta kész képletét a bankok, plutokraták, sajtómunkások, sajtótulajdonosok felülreprezentált zsidó arányairól, amely nem engedi a keresztény és magyar érdekeket érvényesülni. Ez a mű jól mutatja az ellenforradalmi eszmei képletet – amely még így sem ideologikus, inkább gyakorlati tapasztalaton nyugvó gondolat, de jelen volt a forradalmak előtt is itthon, csak nem aktivizálódott. Ehhez a forradalmak keserű káoszának tapasztalata és az 1870-es évek óta egyre inkább növekvő hazai antiszemitizmus duzzadt sebének kifakadása kellett.

Az itthoni 'fehérterror' egy – a korszakban, Európában máshol is megtalálható – *paramilitáris erőszakhullámmal* mutat erős párhuzamot, amely jellemzően ott alakult ki leginkább, ahol az állam szuverenitásának, integritásának elvesztése kapcsán az erőszakmonopóliuma elveszett. Ez az erőszak – bármennyire is annak látszik mai szemmel – nem volt öncélú, beilleszkedett abba az átrendeződési/helyreállítási folyamatba, amelyben az államformák, társadalmi- és politikai struktúrák, ideológiák átrendeződtek, alászálltak és felemelkedtek. Ennek a dinamikája erős, kíméletlen volt, ennek megfelelő volt az ezt uraló résztvevők karaktere is. A folyamatnak azonban megvolt a maga értelme és az eredménye is; a paramilitáris erőszak a felbomlás után a politikai tekintély és az államszerveződés új forrása lett, hatását pedig egyszerre fejtette ki reál-, szimbolikus politikai síkon, míg operatív eredménye is volt műveleti

⁹ Maga a „terror” kifejezésnek (*formidilosus, terror*, lat.: ijedség, rettegés, rémület) persze mindenkor létjogosultsága van, ha nyílt erőszakot, erőszakos cselekedetet akarunk megjelölni, amelynek célja, ha nem is megsemmisítés, hanem csak a rettegés, félelem, egy erőszakos tett kapcsán. Itt azonban egyértelműen politikai kontextusban mozgó terrorról beszélhetünk, nem egyéni, vagy kisebb csoport (pl. huligánok, deviáns elemek, stb.) által elkövetett eseti terrorról. Minden szerző, aki a „fehérterror” vagy a „vörösteror” kifejezést használja, egy államilag szervezett, intézményes terrort ír le, sejtet illetve céloz, amelyben reguláris vagy irreguláris katonai (milicista) terrort ír le, mely a megfélemlítés rendszerét és légkörét eredményezi, mint politikai eszköz. Ilyen értelemben azonban az ún. 'vörös' és 'fehér' terror között számottevő a különbség, több szinten is, ebből indulok ki a fenti megállapításaimban.

¹⁰ Prohászka Ottokár: Kultúra és terror – A társadalmi kérdés, 1918. A munka 1918 szeptemberében kapta meg az imprimáturt, nagyobb körben azonban – ugyanilyen címmel – csak 1927-ben jelent meg gyűjteményes kötetben.

(katonai) és rendfenntartó funkciókban is. A paramilitáris alakulatok belső emberi igényből és a korszak emberanyagának típusából is táplálkoztak, amelyben határozott erőszak-igényt figyelhetünk meg, ezért ezek egyfajta világháború utáni társadalmi szelepként is működtek. A magyar paramilitarizmus – a némethez vagy részben az olaszhoz, illetve törökhöz, de akár a baltikumihoz is hasonlóan – a „veresség kultúrájának” része volt¹¹, amelyhez hozzápasszolt, hogy életerős férfiak milliói vettek részt tömeges és szervezett, az állam által elvárt erőszakcselekmények tízezereiben négy éven keresztül, minden egyes nap. Ma már szinte toposz, hogy az első világháború után a társadalmak „brutalizálódtak” (*brutalization*)¹², különösen az európaiak. Ez nem egy általános magyarázat mindenre, de alapvető, általános jellemvonásként nem cáfolták eddig. Az erőszak ebben a korszakban modern társadalmi norma lett, a vesztes (a mi esetünkben fel is bomlott) államszervezet pedig szinte sehol nem tudta visszafogni ezt és megfordítani pacifista irányba, olyan államok esetében sem, mint Nagy-Britannia, vagy Franciaország, ahol szintén volt paramilitáris erőszak, csak eltérő jelleggel esetleg (vö. Black and Tans és Union Civique). A paramilitáris erőszak válasz (reakció) volt a forradalmi erőszakra, ahogyan az ellenforradalom is az volt a egyetlen pártra támaszkodó új diktatúrára, illetve ennek forradalmi veszélyére. Szerencsés helyzetekben – mint Magyarországon is – amikor a paramilitarizmus összeért az ellenforradalommal, mely alapvetően egy politikai folyamat volt, kimutatható, hogy sajátos ethosz is keletkezett, amelyben a nemzeti érzés rekonstrukciója mutatható ki. Ekkor az erőszak inkább egy performatív aktus volt, mint a megsemmisítés gyakorlata. Ebben találták meg a felbomlás közepette a tettek értelmét, eltökéltséget, elkötelezettséget, diadalt, megújulást, purifikációt vagy ezek lehetőségét jelentette – okkal vagy ok nélkül, de szinte minden esetben más alternatívák hiányában. A pacifizmus ugyanis nem hozott rendet, és legfőképpen nem volt kifizetődő, de nem is létezett ’béke’ azokban az országokban, ahol paramilitarizmus jelen volt, a világháború valóban elhúzódott itt évekig még, nem ért véget 1918-ban (Gerwarth). A paramilitarizmus ebben az időszakban önmeghatározás és önmegerősítés egyszerre, a nemzetépítés eszköze, nemcsak itthon, de Lengyelországban, Németországban, a Baltikumban, a dél-szláv régióban (leginkább szerb, macedón, horvát és az albánban is), Törökországban, de az ukrán területeken is. A legtöbb esetben a paramilitarizmus politikailag eredményes akció volt, utóbbi kivételével, középtávon mindenképpen. A (poszt)marxista és inadekvát humanista-pacifista szemszögből nem lehet megérteni, de olyan nagyon leírni sem a korszakot, sem a jelenséget. Ezért ettől elrugaszkodva a régióban sokkal inkább „közép-európai ellenforradalomról” értekeznek¹³, transznacionális kontextusba is helyezve azokat az új típusú harcos alakulatokat, amelyeket nem fékeztek a hagyományos katonai fegyelmi és erkölcsi fenntartások, ezért véres rítusokat vittek véghez és megtoroltak minden sérelmet, valós vagy képzelte ellenségeiken, privatizált zsoldosháborúkat folytatva.

Ennek az erőszakhullámnak résztvevői irreguláris katonai, vagy félkatonai alakulatok, milíciák voltak, melyeknek reprezentatív tagjai a 19 és 30 éves közötti háborús ifjából kerültek ki.

¹¹ Wolfgang Schivelbusch: *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning and Recovery*, 2003.

¹² Leginkább ezzel kapcsolatosan; George L. Mosse: *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, 1990. Ellenérveket csak a győztes hatalmakkal kapcsolatosan fogalmaztak meg, az ezredév után Antoine Prost, John Laurence történészek.

¹³ Robert Gerwarth: *The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War*, In., *Past & Present*, Volume 200, Issue 1, August 2008, Pages 175–209. o.

Olyan fiatalokból, akik már háborús veteránoknak számítottak vagy éppen nem vettek részt a háborúban, de harcra vágytak. Általában, de nem kizárólag deklasszált társadalmi réteghez tartoztak, és jellemzően ők is csapódtak hozzájuk, azokat is szólították meg többségében. Itthon reprezentív a magyar nemesség, arisztokrácia soraiból származó ellenforradalmi tisztek száma¹⁴. Társadalmi-gazdasági előrelépésre nem számíthattak, de bosszúvágy, a revans lehetősége és az erőszak mozgástere, eszközei adottak voltak. Ennek a 'fehér' erőszakhullámnak azonban – és erről nem annyira beszélünk – volt kezdetben támogatottsága, igénye a magyar társadalomban. A forradalmak, a vesztes háború sokkjára rángásszerű válasza volt ez a magyar társadalom egyes részének, átmenetileg.

A paramilitáris, irreguláris félkatonai, önkéntes egységek, milíciák kialakulása egyébként nem az ellenforradalom sajátja volt itthon, ez a folyamat a stabil államszervezet, illetve az erőszakmonopólium széthullásával szinte azonnal megjelent, először a Károlyi-féle népköztársaság ideje alatt (Népőrség, Védőrség)¹⁵. Ezzel hovatovább a magyarországi zsidóság is rendelkezett (cionista gárda)¹⁶. Pár hét alatt egymillió katonát szereltek le, akik nagyobbrészt állásnélküliek lettek, ezért bandákba verődve erőszakoskodtak, fosztogattak, ami azonban már korábban a világháború vége felé is komoly gondot okozott az országban. A legnagyobb paramilitáris milíciát a Károlyi-féle népköztársaság állította fel 1918 novemberében, a Nemzetőrséget, amelyet egy baloldali újságíró Fényes László vezetett elvileg, de kiegészítő hadseregként, rendőrségként egyaránt alkalmatlannak bizonyult¹⁷ és káosz, önkényeskedések, céltalan erőszak forrásává vált pár hónap alatt. Az irreguláris alakulatok felállítása egyszerű önvédelmi reflex volt a magyar társadalom részéről, a rendteremtésre, tekintettel arra, hogy sem a népköztársaság, sem a Tanácsköztársaság nem volt képes fegyelmezett, reguláris rendfenntartó erők szervezésére, az első ütőképes reguláris hadsereg – az 1918-as összeomlás után – 1919 elején állt csak fel. A leszerelt katonák, tisztek osztályrésze az önsajnálattal, a harag és a megaláztatás mellett a deklasszáció lett, mindennapi megélhetésük – különösen a városokban – nagyon nehéz volt.

Megfigyelhető, hogy amikor a paramilitáris erőszakhullám szinteket akart lépni 1920 és 1923 között, akkor a magyar társadalom egyre fogyatkozó támogatottságával, és végül elutasításával találkozott. A rendteremtésnek és főleg a stabilitásnak nem ez volt a legmegfelelőbb eszköze, a társadalom hőfoka gyorsan csökkent. Az ellenforradalomból nagymértékben táplálkozó radikális jobboldal itthon pedig válaszüthöz érkezett, vagy lojális ellenzék lesz (magyar

¹⁴ Lényegében az összes szegedi különítményt nemesek alapították, a leghíresebb Prónay-különítménynek legalább 30%-a nemes volt, köztük több arisztokratával is, ahogyan arra Bodó Béla rámutat.

¹⁵ Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története, 2018, 165-172. o.

¹⁶ Uo. 205-206. o. A zsidó tisztekből álló paramilitáris csapat paraszt származású fosztogatókat akasztott önhatalmúlag Dorogon és Alsónémediben, nagy kegyetlenséggel 1918 őszén. Az eset pikantériája, hogy az a Friedrich István támogatta a cionista gárda működését, aki később aktív ellenforradalmárként szerepet játszott a baloldali kormányzat megdöntésben 1919-ben, és miniszterelnök és ügyvezető államfő is lett pár hónapra. A 'cionista gárda' működése később kapott nagy visszhangot a liberális és nemzeti sajtóban egyaránt 1923-ban.

¹⁷ Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi viszonyai 1918-1919-ben, 1982, 38-40. o. Fényes László később kísérletet tett a fehérterror áldozatainak az összeszámolására, 626 főt tudott összegyűjteni, de ennél egyszer ennyit becsült. Az adatokat a Magyar Zsidó Levéltár őrzi. Említi; Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921, In. Kommentár, 2011/3.

fajvédők nagyobbrészt) vagy pedig külföldi minták alapján rendszerváltást sürgető szélsőség (nyilasok, magyar nemzetiszocialisták).

A 'fehérterror' egyetlen szervezettebb, intézményi jelleget öltő részét az átmeneti, sok esetben, illetve eredetileg hadifogoly-,¹⁸ vagy leszerelő (ill. szűrő) táborként¹⁹ is működő, internáló táborokban²⁰ próbálják néhányan kötni. Ezt a bevett *rendészeti gyakorlatot* még a népköztársaság rendszeresítette azonban, úgy, hogy a hadifogolytáborokban, internált polgári személyeket is rendszeresítve tartottak. A kommün ideológiailag vezéreltebb módon folytatta ezt, ténykedése legelején közel 500 internáltat ('túsz') fogott össze központi politikai utasításra már, akik 'osztályellenségek' voltak²¹. Ebben tehát az ellenforradalom is egy forradalmi gyakorlat örököse volt²², sőt eredendően az Osztrák-Magyar Monarchiáé²³ is.

Az internáló táborok a világháború utáni társadalmi káosz eredményei voltak mindenhol Európában, például Németországban szintén baloldali (szociáldemokrata) rezsim kezdte el, ahogyan nálunk is. A háború alatt ellenséges hadifoglyok százezreit tartották mindenhol fogva, így itthon is. Az internálást a magyar ellenforradalom belügyminisztériumi rendelettel²⁴

¹⁸ Ezt a visszaemlékezők is tudták, vö. Rác István: Adatok a Csót-táborról az emlékek tükrében 1915–1923. Csót-Pápa, 1990. Adatok a csóti hadifogolytábor történetéhez. Csót, 1973. A hajmáskéri táborban olasz hadifoglyok is voltak, de sok orosz, sőt osztrák hadifogoly is volt a táborokban.

¹⁹ Itt még a világháborúban kialakult gyakorlat szerint katonai nyomozók, katonáorvosok végezték a munkájukat, ahol néhány napig, hétig tartották a leszerelő katonákat, átvizsgálták őket egészségügyileg és politikai szempontok (agitátorok pl.) szerint is. Ilyen tábor volt Csóton is például.

²⁰ Az ellenforradalom során felállított internálótáborok története nagyobb részt feldolgozatlan, bemutatása pedig néha politikai szempontból elfogult, vö. Pintér Jenő: A Horthy-korszak büntetőjogáról. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról, 1958. Legutóbb Kovács Tamás adta jól adatolt, tényszerű, de rövid bemutatását. Ld. Az internálás, mint rendészeti válasz állambiztonsági és államrendészeti kihívásokra 1919-1945 között. In. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 2012, 431-443. o. Bödök Gergely „*több tízezerre*” teszi az internáltak számát, Bodó Béla 1000-2000 főre teszi azok számát, akik internálótáborokban és katonai és polgári börtönökben halhatott meg. Bodó felhívja arra is a figyelmet, hogy nagyon rossz fogvatartási körülmények, a betegségek (pl. a tífusz) is növelték az elhalálozottak számát. A fogvatartottak számát körülbelül – a halálzási számhoz viszonyítva – kb. 10000 fő körülre teszi az internáltak esetében. A legnagyobb hazai internálótábort (ami hadifogolytábor is volt), a hajmáskéri esetében még az erősen elfogult brit munkáspárti delegáció sem becsült csúcslétszámban 1800 főnél többre. A több tízezres számok kapcsán fontos rögzíteni, hogy ilyen létszámú állománynak a fenntartására – főleg, ahogyan néhányan feltételezik – egyszerűen nem volt még kezdetleges infrastruktúrája, finanszírozási lehetősége sem a kialakuló államrendszernek. Mindez olyan nyomokat kellett volna legalább, hogy hagyjon, mint a Rákosi-korszak internáló rendszere, erről azonban – az eddigi kutatási eredmények alapján – nem beszélhetünk. Vö. Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921, In. Kommentár, 2011/3. Bodó Béla: A fehérterror, 2022. 178-188. o. Schmal József: A fehérterror Magyarországon. Az angol egyesült munkásküldöttség teljes jelentése, 1920. május. In. Markovits Györgyi (szerk.): Magyar pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében, 1964.

²¹ Hatos Pál: Rosszfiúk világforradalma - Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története, 2021. 366-368. o.

²² Ennek megfelelően voltak internáltak Hajmáskéren, Zalaegerszegen, Dél-Budán, Nagykanizsán, Kistarcsán, Csóton.

²³ Hajmáskéri tábor alapjául szolgáló katonavárost ekkor hozták létre, ez volt Közép-Európa egyik legnagyobb kiképző- és gyakorlótábor. Ez is eredetileg egyfajta 'leszerelőtábor' volt, e mellett, ezután hoztak ide internáltakat is az ellenforradalom idején. Erősen romos állapotban a mai napig (2023) láthatók az épületek. A zalaegerszegi internálótábort is 1916-ban hozták létre, lényegében hadifogolytáborként, 1920-tól pedig már internálótábor volt, politikai foglyokat nagy számban a megszüntetett hajmáskéri táborból szállítottak ide. Ld. még: Makóné Buzás Eleonóra: A zalaegerszegi internálótábor, 1916-1924. In: Molnár András (szerk.): Egerszegi Történeti Tanulmányok 2010. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2010.

²⁴ Az 1919. december 5-ém adta ki Beniczky Ödön belügyminiszter a 91383/1919 sz. BM rendeletet, amely az „*állam biztonságára vagy a közrendre és közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, valamint gazdasági okokból káros egyének őrizetbe vételéről*” rendelkezett.

szabályozta, és hangsúlyosan preventív eszközként alkalmazta, amelynek szükségszerűségét olyan mérsékelt (történész) politikusok, mint Gratz Gusztáv, vagy elfogulatlan ügyészek, mint dr. Váry Albert is jogosnak tartotta még a táborok felszámolása után is. Az ellenforradalom rendszere még inkább infrastrukturális hiánnyal szenvedett, mint elődei, sem tere, sem embere, sem finanszírozási lehetősége nem volt a szabálysértések, vizsgálatok, perek időbeli és szabályos lefolytatásához, amelyek összesűrűsödtek a forradalmak után, e mellett megfelelő jogrendje sem volt rá sokáig. Internálótáborokba nemcsak politikai okokból kerültek emberek, hanem köztörvényes bűnözők, hadifoglyok, migránsok is szép számmal voltak mindegyikben²⁵. Valamennyire elfogadva Bodó Béla arányosítási módszerét, megállapítható, hogy a fogvatartottak több mint fele politikai okokból került ide az ellenforradalom idején, akik közül jelentős számban voltak zsidó állampolgárok is, a kommún után csúcsra járt antiszemita hangulatnak megfelelően.

1919 októberében állították fel az első deklaráltan internáló tábort az ellenforradalom idején, de 16 hónap után, 1922 februárjában a Bethlen-kormány rendeletileg már fel is oszlatta őket. Az utolsó, a zalaegerszegi azonban 1924 végén szűnt csak meg²⁶, de a legnagyobb, a hajmáskéri, már 1920 nyarán. A zalaegerszegi internálást egyébként 1921/1922 után elsősorban a szinte kezelhetetlen fővárosi bűnözési hullám tartotta fent, a fővárosi zsebtolvajokat, prostituáltakat és a közveszélyes munkakerülőket ide küldték, jó messzire a fővárostól²⁷, amelynek a helyiek nem örültek. Ekkor már szinte alig vagy inkább nem beszélhetünk politikai internáltakról, csak akik bizonyítottan azok voltak, a korábbi paramilitáris negatív gyakorlat 1920/1921-től megszűnt. Az internálás intézménye folyamatos baloldali politikai támadás alatt állt, a korábbi áldozatok, visszaszolgáltatás okán is, de később inkább politikai tőke szerzése miatt. Ezzel kapcsolatosan a kormányzat 1921-ben felajánlotta a legálisan működő munkáspártoknak, a Szociáldemokrata Pártnak, a Magyarországi Munkáspártnak és a Keresztény Szocialista Pártnak, hogy vegyenek részt az internálás intézményének felülvizsgáló bizottságban, amelyet a szocdemek elutasítottak, a többiek viszont elfogadtak, és a működésük kapcsán megnőtt az internáltak száma. Ez a gyakorlat is mutatja, hogy alapvetően legális rendészeti eljárásnak tartotta a kormányzat az internálást, nem pedig valamifajta illegális, de intézményesített 'állami terror' eszközének²⁸. Az internálás egy rendkívüli helyzet rendvédelmi intézménye volt, átmeneti időszakában sajnos több negatív példával, és gyakorlattal. Ezt mutatja az is, hogy a Magyar Királyság csak a II. világháború elején hozta létre újra az internáló táborokat, jóval szabályozottabb, reguláris keretek²⁹ között, de hasonló

²⁵ Beniczky Ödön belügyminiszter rendelte el a köztörvényesek közül, az illegális bevándorlók, feketézők, csempészek, árdrágítók internálását 1919. decemberében.

²⁶ A '*Magyar Királyi Internálótábor Zalaegerszeg*' volt az egyetlen igazán hivatalos internálótábor, és az egyik legnagyobb is, Hajmáskér mellett. De jellemző módon ezt a tábort – nem tisztázott rendeltetésének – a reguláris honvédség őrizte 1923-ig, aztán egy évig a Belügyminisztérium látta el, megszűnéséig. Itt a csúcsidőszakban (1920) 1538 internált volt, közel sem mindegyik politikai. Megszűntekor 50 fő alatt volt a fogvatartottak száma, ebből 3 fő volt politikai (bizonyítottan kommunisták). Vö. Kovács, 2012, 435. o.

²⁷ Kovács 2012, 437. o.

²⁸ Kovács 2012, 436. o.

²⁹ Nem volt jó gyakorlat, hogy a paramilitáris erők, főleg a Prónay Pál-féle, gyakran hozott rabokat a táborba, arra hivatkozva, hogy ők is katonai nyomozók (ez kezdetben részben igaz volt, amikor kisegítő rendőri tevékenységet is elláttak). Sok internáltat az odafelé úton már megölték, megverték a milíciák tagjai. A táborokban az örök szinte mindig kegyetlenek voltak, kíméletlenül megölték mindenkit, aki szökni akart. Ez nem volt azonban az ellenforradalom sajátossága, a hadifogolytáborokban már kialakult ez a gyakorlat, és a fogvatartók / fogvatartottak

megfontolásból, mint korábban; elsősorban a politikai ellenfelek (radikális jobb-, és baloldali egyének), illetve a köztörvényes bűnözők, katonaszökevények számára³⁰.

A fehérterrort maguk az ellenforradalmárok (Horthy, Bethlen, Teleki, Huszár) vetették el, állították le, hatalmi szóval, pár hónap után, pontosan a közrend biztosítása érdekében, sokszor fegyveres, rendvédelmi erők bevetésével is (vö. cinkotai Ehmann telep, a belvárosi Britannia szálló egységeinek az ügye, báró Babarczy Jenő vezetésével). Az 1921 novemberi kormányzói amnesztia, amely a forradalmi és ellenforradalmi cselekményekben résztvevőknek egyaránt szólt (kisebb kitételekkel) pedig keretet próbált biztosítani a társadalmi megnyugvásnak, konszolidációnak, de egyértelműen jelezte is, hogy az erőszakhullám jogosultságát nem ismeri el a kormányzat.

Az agresszió a társadalmi felfordulás közben az előny, a kezdeményezés megszerzésének egyetlen lehetséges eszköze, amelyet az ellenforradalom is alkalmazott, mint a forradalom és a kommün ellenfele, és az általa okozott helyzetnek az örököse. A fehérek tevékenységüket „*hazafias szolgálatnak*”, illetve „*honmentésnek*” fogták fel, az erőszakos cselekedeteik, pedig nem absztrakt ideológiai alapokon nyugodtak. Intézményi keretekkel sem rendelkeztek különösebben, hanem közösségük értékeiből, erkölcsi ítéletükből, sokszor pedig egyszerűen személyes tapasztalat, pletyka, vélekedésből táplálkozott egy olyan szétzilált társadalmi struktúrában, ahol az erőszakot megoldásként kezelték szélsőséges helyzetekben, az erőszakos tömegek és a társadalmi erőszak eleven kollektív tapasztalat volt. A fehérek erőszakos cselekedetei esetében a viselkedésmintázatok (áldozat, elkövető), jellegzetességek sokkal széttagozottabbak, mint a 'vörösteror' esetében. Például elkövető lehet-e az is, aki a különítményeseket behívta a megtorlásra vagy aki mindezt csak nézte és a kommün embereivel szemben jogosnak találta? Vagy csak az, aki akasztott? Áldozat-e az, aki a kommünben megnyomorította a kunsági parasztagazdák életét és ezért elérte azok bosszúja és az életével fizetett ezért? Felbujtó, kényszerítő-e az, aki lehetőséget ad arra, hogy egy közösség kollektív vélekedése alapján akasszon, és 'meg is szavaztatja' ezt? Megannyi kérdés és megannyi válasz lehetséges, mert szembesítetlen a múltunknak ez a szegmense a mai napig, és olyan viselkedésminták bújnak meg ebben, amelyek jobbára évtizedek óta nem kerültek elő a magyar társadalomban sem.

Mindezt a „*vörösterorról*” kevésbé mondhatjuk el, ismerve a bolsevizmus itthoni, több évtizedes forradalmi elméletét és azt megvalósító gyakorlatát, melynek a konszolidációja, vagy rövid úton történő megszüntetése nem realizálódott. Volt egyébként a vörös mellett ún. „*fekete terror*” (a román hadsereghez fűzhető a megszállt területeken 1918-1920 között) és ún. „*kék terror*” (a szerb hadsereg által megszállt területeken 1918-1921 között), minden esetben *reguláris* keretek között, amikor Magyarország megcsonkítása, kifosztása, megalázása volt a cél. A politikai ellenfelekkel való intézményes üldözés, szegregáció és leszámolás a kommunista rendszernek a bukásáig része volt, amíg az ellenforradalom különítményesei közül vagy nyugdíjukat élvező főtiszt (Ostenburg-Morawek Gyula), vagy megsavanyodott

pszichológiája is ez volt sajnos; törvényen kívül kerültek a rabok, akikkel szemben az erőszakot minden rezsím fogvatartói megengedettnek, szükségesnek is tartották.

³⁰ Kovács Tamás megállapította, hogy 1919-1922 közötti időszakban, jóval kevesebb internálótábor működött, mint például a II. világháború alatt Magyarországon. Vö. Kovács, 2012, 432. o.

provinciális ködlovag (Prónay Pál), esetleg jogi doktorátussal rendelkező egyetemi tanár, köztisztviselő és sikertelen képviselő (Héjjas Iván) lett. Értelemszerűen nem kell büszkének lenni senkinek sem, arra a rettenetre, amit az orgoványi erdőben követek el például Héjjas emberei, vagy arra, amit Siófokon Horthy Miklósi, különösen nem arra, amit mondjuk Fonyódon Prónay egyik különítményének tagjai, nem is beszélve a „britanniasok” mezei fosztogatásairól, erőszaktevéseiről, amelyek köztörvényes bűncselekmények voltak. De látni kell, az, hogy mindez megtörténhetett sokkal inkább az akkori polgárháborús helyzet logikájából és nyomásából adódott, mint konkrét politikai rendszerelméletből vagy (pre)konceptiókból és legfőképpen nem volt politikai cél. A zsigeri bosszúállás emberi tulajdonság elsősorban, nem politikai fogalom. A paramilitáris erőszakhullámnak, mint ideiglenes politikai eszköznek érvénye pedig 1920 végétől elveszett lényegében.

Az öntörvényű és akarnok, de e mellett lángoló hazafi Prónay Pált és különítményeseit is több esetben helyi gazdák, polgárok és parasztok hívták be rendteremtésre a településükre, és adták a kezükre a vélt vagy valós kömmün tetteit, amelyeken a népharag ítéletét egyszerűen csak végrehajtották, törvényes hatalom és bíróság híján. Itt előfordultak koholt vádak, régi sérelmek, számító, hasznot sejtő emberek is, ez a népitéleteknek sajnos állandó része bármikor, bárhol. Prónay pedig sokszor nem volt olyan kedvében, hogy megkegyelmezzon bárkinek is, meg volt győződve arról, hogy tetteik jogosak és erre van szüksége a nemzetnek. Azonban az ilyen helyzetekben is volt más ellenforradalmi példa. Bárány Antal és gróf Sigray Antal paramilitáris csapatai például fegyveresen fékeztek meg az antiszemita pogromot Tapolcán, illetve a szomszédos Diszelen³¹ és ragaszkodtak ahhoz, hogy minél szabályosabb ítéletek szülessenek a bűnösök felett, akkor, amikor alig volt érvényes jogrend az országban. A paramilitáris ellenforradalmárok jelentős része – ennek is már inkább történelmi toposznak kellene lennie – a polgári forradalom és a kommunista diktatúra hatására lett virulens antiszemita, a zsidó származású résztvevők felülreprezentáltsága okán. Antiszemitizmusuk nem volt olyan doktriner-jellegű faji vallás, ahogyan azt a nemzetiszocializmus esetében megfigyelhető. Még akkor sem, ha többen közülük egy sajátságos magyar politikai szélsőjobboldalon találták magukat a konszolidációt követően, és így lett belőlük ’magyar fajvédő’, ami mellel később németellenességet, vagy éppen szlávféltést is jelentett esetükben, idővel erősebben is akár, mint antiszemitizmust. Mert akkor éppen őket találták veszélyesnek a magyar fajra, nem a zsidókat.

³¹ A pogromról tényszerűen Kántás Balázs írt, itt: Héjjas Iván - Vázlat egy magyar radikális jobboldali katonatiszt-politikus életrajzához és kapcsolatrendszeréhez, 2022.

Szabó Dezső elsősorban kulturális jegyeket tartalmazó fogalmát³² realizálni próbálva, „*faji forradalomra*”³³ gondolt ugyan némely lázas ellenforradalmár, de mindez átmeneti politikai erejük fogalomkeresése volt inkább, mutatva, hogy a magyar ellenforradalom nem elmélet és eszme volt, hanem sokkal inkább tett. Az antiszemitizmus a politikai krédó része is lett olyan jelentős ellenforradalmi szervezeteknek, mint az Ébredő Magyarok Egyesülete, illetve a Magyar Országos Véderő Egylet, de a kormányzati rendfenntartó tevékenységet kiegészítő, lényegében informális-titkos társaság, a Kettőskereszt Vérszövetség esetében nem volt ilyen virulens, ahogyan az egyik legbefolyásosabb titkos hatalmi háttérszervezet az Etelközi Szövetség esetében is inkább felvételi kritérium volt.

Az is figyelemreméltó, hogy az irreguláris, paramilitáris csoportokra egyszerűen szüksége volt a többszörösen (szerb, román, osztrák, cseh) megszállt és Trianon után megcsönkített országnak, mert nem volt érdemi reguláris rendfenntartója, illetve hadserege sem. Túl nagy luxus lett volna egyszerűen csak szétverni őket – bár ahol indokolt volt, látjuk megtette ezt a kormányzat. Ezért inkább becsatornázták, regularizálták őket, leginkább a Nemzeti Munkavédelem szervezetébe (1922-1939), amelyben lehetősége volt a trianoni békediktátum ellenére is 35000 fős kiképzett, felfegyverzett segédrendőri milíciát fenntartani, 1705 országos kirendeltséggel, nagyjából egykori ellenforradalmárok részvételével. Politikai reaktiválásukra a kormányzat később tett egy hosszútávon elbukott kísérletet, immáron a német nemzetiszocialista befolyás ellen, amikor létrehozta az Országos Nemzetvédelmi Bizottságot, illetve erre támaszkodva létrejött az Országos Nemzetvédelmi Szövetség is, amelyben például Héjjas Ivánnak is vezető szerep jutott. A szövetség befolyásának megfelelően a hírszerző, elhárító és állambiztonsági szervekkel (ahova ekkor a Vitézi Rend is tartozott) működött együtt, hogy előkészítse a fegyverszünetet és megakadályozza a német megszállást, sajnos eredménytelenül.

Talán az sem véletlen, hogy – bár antiszemitizmusa megmaradt – éppen Héjjas Iván, a kormányzó megbízható embereként, a nyilasok ellen indult a harmincas években országgyűlési

³² Szabó Dezső esetében ez a magyar *faji öntudattal* függ össze, amelyet a magyar parasztban látott meg leginkább tisztán. Az egyént és nemzetet egyaránt megtartó és szerző ösztönön alapuló lelki képlet, kollektív érzés ez. A 'faji' alapja nem ideológia, hanem egyfajta ösztönös lelki állapot, melyben egynek érzi magát közös eredetű hasonlójával, s minden ilyennek a védelmét a saját élete védelmének is érzi, a magyar faj részeként. Szabó Dezső esetében is a 'faj' leginkább összetartó, értékazonos közösséget jelent, ezért a nemzettel lehet megfeleltetni leginkább. Szabónak nem tetszett az 'ellenforradalom' szó sem (bár a politikai folyamatot kezdetben üdvözölte), mert azt idegen kifejezésnek tartotta, valamifajta 'visszacsinálást' jelentett számára. A forradalommal az volt a baja, hogy itthon idegenek – pl. zsidók – csinálták és nem magyarok, ezért is beszélt később 'faji forradalomról', néha, és nem ellenforradalomról, meglehetősen az ellenforradalmárok tették magukévá a gondolatait. Ez Szabó esetében összhangban van azzal, hogy az egész nemzetet formálja radikálisan újjá és alkalmassá a modernitás jelentette kihívásokra, ezért fél olyan folyamatoktól, amelyek hátrafelé tarthatnak (és ebből látszik, hogy nem értette a magyar ellenforradalmárok szándékát sem, akik új rendszert építettek a helyreállítás során). Vö. Szabó Dezső: *Ellenforradalom*, In. *Virradat*, 1920. XII. 29. és Varga Károly: *Szabó Dezső ideológiája*, 1937.

³³ Azoknál az ellenforradalmároknál volt ez tetszetős kifejezés, akik később a magyar fajvédők közé tartoztak leginkább, akkor éppen Gömbös Gyula köré csoportosulva. Ez a forradalom azonban elmaradt, leginkább, mert nem volt rá társadalmi-politikai igény, hamar marginalizálódott, ahogyan a magyar fajvédők is. A harmincas évek közepén már ennek elmaradásáról kesergett a Turul Szövetségben például Vajta Ferenc, aki más radikális jobboldali törekvésekkel vont párhuzamot (fasiszta, nemzetiszocialista) a faji forradalom kapcsán, amely azonban soha nem lett igazán mozgalmi, hívó jelszó itthon. Az általa megfogalmazott követelések sem biológiai, rassz alapúak egyébként, még a harmincas években sem, ahogyan az eredeti 'faji forradalom' is inkább pro magyar társadalmi, politikai követelések sora volt, nem pedig biológiai alapú rasszizmus. Vö. Vajta Ferenc: *Faji forradalom vagy nemzeti evolúció?*, 1937.

képviselőként, de elbukott. Ostenburg-Morawek Gyula pedig, akinek különítményesei, Horthy Miklós fővezér szóbeli óhaját követve, megölték Bacsó Béla és Somogyi Béla baloldali újságírókat, később a trónjára visszatérni nem tudó király egyetlen parancsára felhagy a fegyveres harccal Budaörsnél, hogy elkerülje a polgárháborús helyzetet. Mindezt nem a felmentés kacska igényével írom le, hanem az általános tájékozatlanság erős jelzésével; nem tudunk tényszerűen sok történelmi személyünkről eleget, csak bedőlünk a már nem létező politikai entitások még eleven narratíváinak.

Annak is történelmi toposznak kellene lennie, hogy az ellenforradalmi paramilitáris erők, különösen a tiszti különítmények működése, a paramilitáris erőszakhullám, nem a fő csapása volt, *csak egy része* volt a magyar ellenforradalomnak. Beszélni kellene azokról, akik politikai tettekkel, karakán fellépéssel, vidéki és fővárosi lázadással akartak és tudtak tenni a rend, a jogfolytonosság helyreállításáért, ösztönösen, többször egymástól elszigetelve Vas megyében, Vendvidéken, Bécsben, Graz-ban, Aradon, Szegeden, Kalocsán, Kapuváron és máshol. Beszéljünk a Fehér Ház Bajtársi Egyesületről és az általuk szervezett hatalomátvételtől, illetve az ellenforradalom ápolásáért tett jelentős emlékezetpolitikai erőfeszítéseikről, melyek közül kiemelkedik a Nemzet Vértanúiknak beszéljünk az 1920. I. törvénycikk előkészítéséről, a nemzetgyűlési munkáról és nagyon sokat olyan emberekről, mint a már említett báró Lehár Antal, akinek adatgazdag visszaemlékezéseit még mindig nem adták ki magyarul. Mert ezek, illetve ők is a magyar ellenforradalom részei és eredményesebbek voltak, mint a különítményesek erőszakos cselekedetei.

Jelenleg is a baloldal, a progresszió számára mindaz, amelyet a magyar ellenforradalom elért és megvalósított ellenszenves. Ez egy klasszikus schmitt-i ellenségképlet politikai szempontból; aki nemet mond az ellenforradalom eredményeire, az igent mond Károlyiék októberére, és Kun Béláék 133 napjára, későbbi követőikre és mindazokra, akiknek ez fontos. De túl régen nem beszéltünk már tisztelettel azokról, akik ellenük fordultak és cselekedtek. A nemzet temploma előtt pedig már nem a vörös gróf szobra áll, hanem áldozatáé. Ideje feltölteni új fogalmakkal a politikai szótárunkat, új hősökkel gazdagítani a panteont, behúzni a köteleket a baloldal mólóiról.

Szomorú, hogy a mai napig nincsen monográfiája például a magyar ellenforradalomnak, nem szerveződött vizsgálatára sem ösztöndíj-pályázat, sem intézet, sem alapítvány, de még csak egy ismeretterjesztő cikksorozat se jelent meg. Tenni kell azért, hogy az emlékezet minél biztosabb tényanyagon nyugodhasson. A mulasztásunkat pontosan mutatja, hogy a magyar ellenforradalom forrásait³⁴ – perverz módon – a hazai sztálinista történetírás tartotta csak fontosnak megjelentetni, amire aligha van már mentségünk, a kommunizmus megdőlése után három évtizeddel.

³⁴ Nemes Dezső (szerk.): Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921, 1953 (1956). Nemes ezeket feldolgozva jelentette meg az eddigi egyetlen átfogó keményvonalas kommunista monográfiáját a magyar ellenforradalomról 1962-ben, közvetetten erősítve 1919-1921 és 1956 kádári kontinuitását is.

Az ellenforradalmat arra használta fel a magyar jobboldal, amire való; a progresszió, a forradalmi-baloldali politika ellehetetlenítésére és eltörlésére. Itthon ez elsősorban tett és attitűd egységét jelentette. A magyar forradalmárookra jellemző volt az, amit Molnár Tamás filozófus úgy nevezett, hogy „*metafizikai elégedetlenségben élnek*”, ezért a felfordulás és az új elnyomás kiszolgálói lettek. A magyar ellenforradalmárok a rendteremtésben, illetve a 'régi rend, de a régi hibák nélkül' megvalósításában voltak leginkább érdekelték, de nem maradtak mentesek a forradalmak gyakorlatától sem, egy adott helyzet és korszak gyermekei voltak.

A három leghíresebb különítmény vezető - Héjjas Iván, Ostenburg-Morawek Gyula és Prónay Pál – nem mindegyike lehet makulátlan (jobboldali, nemzeti) hős, már csak azért sem, mert három egészen különböző karakterről van szó. Persze jóval többen voltak az ellenforradalmárok, hiszen neves politikusaink közül ellenforradalmár volt nemcsak gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István, Huszár Károly, de még a liberális Rassay Károly is, de Bárczy István is, aki Huszár Károly kormányának igazságügy miniszterként vizsgálatot akart elrendelni a Héjjas-különítmény orgoványi tevékenysége kapcsán. Szóval itt mélyet lehetne méríteni, de maradjunk a paramilitáris erőszakot alkalmazó különítményeseknél.

Prónay öntörvényűsége csak ideig volt hasznos Horthynak és az ellenforradalomnak, nagyzási mániája és önteltsége, meg semmeddig se. Ostenburg-Morawek Gyula fegyelmezett, szárazan precíz, elkötelezett és kötelességét teljesítő szolgálatával már közel áll a jobboldali hős eszményéhez, de indokolatlanul mostohán kezelte a jobboldali politikai emlékezet példás dinasztia- és királyhűsége okán is. Héjjas Ivánt erősen karikírozta a marxista történetírás, lényegében a magyar radikális jobboldal egyik emblemikus terrorlegényét kreálta a keménykötésű, de elég rátarti, a gerilla-taktikát eredményesen használó, de politikailag kevésbé eredményes fiatal kunsági katonatisztból. Perverz módon e kreált képért kedvelik néhányan Héjjast a jobboldalon jelenleg is, egyfajta 'politikai mumusként' mutatják fel a baloldalnak. Szó se róla, Héjjas szeretett volna, ahogyan említi. „Isten nyila” lenni³⁵, saját bevallása szerint, mégis az övé lett a legbiztosabb polgári egzisztencia az ellenforradalmi különítményes trióból. A kormányzósági 'mélyállam' egyik legfontosabb szereplője, de eredményes ellenforradalmi terepmunkása is volt, nemcsak képességei, múltja, hanem pedáns kormányzóhűsége, illetve parapolitikai kapcsolati tőkése okán. Ő tudott a leginkább igazodni, számos kanyarja után, a konszolidációhoz egzisztenciájában és megnyilatkozásaiban is. Amikor a kormányzónak szüksége volt rá, akkor mindig újra rendelkezésre állt a szolgálatával, rongyosaival (Kárpátalja visszaszerzése, német és nyilas ellenes akciók megszervezése) kisebb-nagyobb eredményességgel. Horthy megbecsülte személyét ugyanúgy, mint képességeit, államtitkárként ment nyugállományba a *kunsági condottiere*, akit a német megszállás alatt is üldöztek, ezért később emigrált.

A triót bővíteni érdemes azonban egy személlyel, Lehár Antal báróval, Lehár Ferenc zeneszerző testvérével, akinek nevét méltatlanul elfelejtették, pedig a legeredményesebb volt az összes ellenforradalmi tiszt közül, túlzás nélkül hősies jellemmel és cselekedetekkel. Ő volt, aki

³⁵ 1922 tavaszának végén a Bethlen-kormány az 1919 őszi Izsákon elkövetett fegyveres rablás miatt perbe fogta Héjjas hadnagyait. A tanúként beidézt Héjjas a bíróság előtt azt vallotta, hogy Izsákon ő adott parancsot 40 ember megölésére, itt mondta, hogy: „ha Budapest ismét megmozdul, én leszek Isten nyila”. Július 15-én Héjjas interjút adott a Szózat jobboldali lapnak, amelyben megismételte ezt.

visszafoglalta fegyverrel a vörösöktől a Dunántúl nagy részét, de a románokkal szemben is eredményesen ellenállt. A bolsevikok ellen kíméletlenül lecsapott, de a zsidók elleni pogromot is megállította csapataival, és megtisztította Budapestet még Horthy bevonulása (1919. november 16) előtt. Az egyik utolsó volt a magyar történelemben, aki bárói rangját fegyveres harcokban való eredményeire való tekintettel érdemelte ki 1918-ban, amelyet szépen mutat adományozott címere is. Dinasztia- és királyhűsége miatt azonban menekülnie kellett, tekintettel aktív részvételére a Boldog IV. Károly királyunk második visszatérési kísérletében, emigrációban halt meg, bátyja örökségét gondozva. Katonai emlékét a bécsújhelyi Theresianische Militäarakademie ápolja aktívan a mai napig, sajnos a Magyar Honvédség még nem.

A kortárs történetírás közelítései a fentiek ellenére azonban úgy látszik még mindig a paramilitáris erőszak, leginkább a különítményesek és vezérek körül kulminálnak. Héjjas Ivánról az elmúlt három év alatt két könyv is igyekezett szólni, vitatható eredménnyel. Az események után közel száz évvel Domonkos László tett arra kísérletet, hogy Héjjas - aki jogi doktorátust és vitézi címet is szerzett - életét bemutassa önálló kötetben³⁶. Domonkosnak ez a harmadik nekifutása, hogy magyar ellenforradalmárokról önálló kötetet írjon, Francia Kiss Mihály (2011)³⁷ és P. Ábrahám Dezső (2014)³⁸ után Héjjasról több mint 300 oldalas könyvet írt.

Az erőfeszítés, sőt a szerzői bátorság és a szándék is tiszteletreméltó, hiszen jobbára nem is született ilyen tematikával kötet a rendszerváltás után. Bezzeg a kommunista diktatúra legkeményebb éveiben volt arra is igény és szakmai verejték (és persze megrendelés), hogy szelektáltan kiadják Prónay³⁹ vagy Uzdóczy-Zadravec István OFM⁴⁰ naplóját. A rendszerváltás óta megjelent ellenforradalmi szakmunkák száma csekély és részeredményeket tartalmaznak csak. Domonkos László kötetei sem hoznak áttörést a témában, pedig egy jó Héjjas-monográfia ezt nagy eséllyel már megtehetette volna.

A legnagyobb hiányossága talán, hogy a szerző nem törekszik rendszerezettségre, sem hőst, sem témáját nem helyezi el lényegében semmilyen koordinátarendszerben, erre talán megvan a szándéka, de ebből legtöbbször csak polemizálás lesz, nem is mindig alapos, és történeti alapfogalmakat sem tisztáz, illetve nem is használja módszeresen ezeket. Például nem tudjuk meg a 300 oldalból, hogy milyen volt a magyar ellenforradalom, ebben hol helyezkedett el Héjjas Iván és a különítménye vagy éppen harcai. Nagyon hiányzik ebből a sok-sok oldalból egy kis eszmetörténeti megalapozás is, a szerző leginkább egyfajta nemzeti-forradalmi narratíván mozog, amelyben a 'szabadságharc' és a 'felkelés' fogalmak sokkal

³⁶ Domonkos László: *A Héjjas-nyárfa árnyékában*, 2018

³⁷ Francia Kiss Mihály élete és halála, 2011.

³⁸ A megfigyelt tanú - Az elfeledett kormányfő: P. Ábrahám Dezső, 2014.

³⁹ Prónay Pál: *A határban a Halál kaszál...* - Fejezetek Prónay Pál naplójából, 1968. Az anyag, Prónay Pál: *Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921*. ÁBTL 4.1. A-738/1., illetve PIL VI/973 – Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések, Prónay Pál – Gépelt másolat. A teljes anyag kritikai kiadása igencsak eredményes és időszerű vállalkozás lenne már, tekintettel, hogy a szelektált is szép áron kell el az antikváriumokban.

⁴⁰ Borsányi György (szerk.) *Páter Zadravec titkos naplója*, 1967.

használhatóbbak, mint az 'ellenforradalom'. Nem sok forráskritikát használ, helyette, amit nem kedvel vagy károsnak tart, nem rejti véka alá és minősít. Ez persze nem túl jó, még akkor sem, ha okkal teheti ezt sok esetben. Forrásaiban vannak olyan – értékkel bíró, kiadatlan – anyagok, mint a Héjjas Ivánról szóló családi kézirat vagy a Zétényi Zsolt által még szintén publikálatlan munka, amely a Héjjással kapcsolatos jogi visszaélésekkel foglalkozik. Ezeket önállóan hasznosabb lett volna olvasni (talán Zétényiét még fogjuk is). E mellett gyakran idéz 1945 előtti, jelenleg kevésbé ismert munkákat is, de levéltári kutatásokat nem, ahogyan korabeli sajtót sem nagyon. Így a Héjjasról kialakuló kép egy skicc leginkább, néhány érdekes, ismeretlen és sok fájóan tisztázatlan elemmel. Mindezt nehezíti, hogy Domonkos László sokszor dagályosan ír, a dokumentumpróza vagy történelmi esszé műfaj, amit évtizedek óta művel, itt a témának nem használ, nem utolsósorban a monográfia tartalmi követelményeire is.

Semmi fontosat nem tudunk meg Héjjas politikai szerepvállalásairól, szenzitív antiszemitizmusáról, és mindenekelőtt a fekete bélyegéről, az orgoványi gyilkosságokról, amelyet mindenki máshogyan, de a mai napig lényegében felhasznál vele kapcsolatosan. Jól érezhetően az ellenforradalom véres szimbóluma lett, pedig jobb lenne bemutatni, mint felmutatni. Héjjas politikai szerepvállalásai közül, a legismertebbet, az Ébredő Magyarok Egyesületében (ÉME) betöltött vezető szerepéről sem tudunk meg sokat, sem pedig fellépéseiről a Bethlen-kormány ellen, vagy szerepvállalásáról a Gömbös-féle fajvédő pártban, amelynek ha nem is túl aktív, de országgyűlési képviselője volt. Nem beszélve az ún. 'kékinges mozgalomban' (proto- vagy éppen poszt-fasiszta hazai szerveződés) betöltött tényszerű tagságáról, ahogyan nyilas-ellenessége és aktív fellépése a német megszállás veszélyével szemben is csak súlytalanul említődik meg.

Nagy kár, mert ezeknek a témáknak a kibontása egy korszerű Héjjas-monográfia feladata lett volna, amellyel a magyar jobboldal olyan újfajta, komplex megközelítést vonhatna magával, amelyre erőfeszítést eddig csak Gyurgyák János tett nagyszerű trilógiájának záró monográfiájában (*Magyar fajvédők*, 2012) idehaza. Mert ismernünk kell olyan tényeket is – amelyeket Domonkos László sajnos meg sem említ. Vitéz dr. Héjjas Iván vezérelnökségével megalakult a Magyar Fajvédők Országos Szövetsége 1938-ban, illetve Héjjas másik szervezete, a Magyar Fajvédő Párt 1939-ben, azért, hogy szavazatokat szerezzen meg a nyilasoktól és ezzel politikailag ellehetetlenítse őket. Héjjas harcostársa, a szintén volt ellenforradalmár, fajvédő Budaváry László, aki korábban szintén virulens antiszemita politikusként volt aktív, 1941-ben deklaratív könyvet ír a nyilasok ellen, *Zöld bolsevizmus* címmel. Természetes, hogy az ellenforradalmi tábor különítményesei közül sokan – báró Lehárt kivéve – szinte mindenki a radikális jobboldalon foglalt később helyet, de annak sajátságosan, 'pro magyar' és nem a totalitárius, lényegében forradalmi oldalán. Magyar fajvédők voltak, erről tudomást nem venni, lényegében meg sem említeni koncepcionális hiba a kötetben, vagy egyszerűen csak tájékozatlanság.

Héjjas Iván antiszemitizmusa jellegzetesen is a korszak terméke, és annak a – szinte már toposzként hangoztatott - jelenségnek a része, hogy milyenek tapasztalták sokan a zsidó származásúak jelenlétét a kommün és a Károlyi-éra idején az országban. Héjjas, akinek fiatal korában zsidó asszony volt a szeretője, antiszemitizmusa leginkább 1918-1919-ben lett aktív. Héjjas ezzel kapcsolatosan egyértelmű volt: „*a zsidó faj internacionális, mint ilyen ellensége a*

magyar fajnak, és nincs a világon az a hatalom, amelyik imperatívé előírná egy nemzetnek, hogy ellenséget tűrjön meg az országban. Vegyék tudomásul ezek az ellenségeink, hogy nem is fogjuk megtűrni, hanem mint fekélyt, le fogjuk vakarni a nemzet testéről”⁴¹. Ezt Héjjas egy ÉME gyűlésen mondta, az ÉME-tagoktól pedig nem állt távot a zsidók fizikai bántalmazása sem, pogromokat is eredményeztek a gyűléseik párszor (a tapolcai is ilyen volt), amíg például erre Gömbös esetében a legradikálisabb fajvédő időszakában sem tett semmilyen kitétel. Héjjas valószínűleg magáénak vallotta a legtöbb magyar ellenforradalmár leegyszerűsített történelemszemléletét, amelynek része lehet egy ilyen brutális antiszemita megnyilvánulás is. Héjjas ezzel nem volt egyedül, példának okáért a Magyar Nemzetet alapító Pethő Sándor is írt antiszemita cikket az ellenforradalom idején⁴², de ez enyhén szólva időszakos jelenség volt nála. Jó lett volna megtudni, hogy Héjjas esetében mi volt a helyzet ezzel kapcsolatban, mondjuk 1938-ban vagy 1939-ben, így gondolta ezt még?

Héjjas és rongyosai ilyen vélekedések, tapasztalatok mentén kerültek bele az ellenforradalmat kísérő atrocitásokba. E mentén sokkal többet és tényszerűen kellett volna beszélnie Orgoványról is Domonkos Lászlónak, az itt elkövetett vérengzésekről. Ormos Mária is eljutott például addig egy riportban, hogy van jobboldali és van baloldali annotációja ennek a mindenképpen elítélendő eseménynek⁴³, amelyek több hónapon keresztül zajlottak. Domonkos szerint Orgovány a Héjjas-démonizáció legnagyobb pecsétje, csak éppen azt nem tudjuk meg, hogy okkal vagy sem. Sem a számháború (több száz, 66 vagy 32, illetve 36 vagy 16 vagy éppen hány fő volt az áldozat és legfőképpen kik?⁴⁴), sem az indítékok keresése (népharag, bosszú, rablással összekötött gyilkosságok, helyi tisztogatás, stb.) nem derül ki. Helyette homályosan felsejlik Prónay Pál és legényeinek felelőssége, Héjjas pedig mintha mentes maradna az eseménytől és csak emberei keverednének bele. A Prónay-Héjjas (vélt vagy valós) ellentétet is lehetne cizellálni azzal, hogy az ÉME esetében közösen tudtak többször fellépni, már persze ameddig lehetett Prónayval fellépni közösen bármiben is.

Egy Héjjas-monográfia egyik legfontosabb feladata lett volna mindenestre, hogy Orgovány kapcsán tisztázzott, adatokkal, forrásokkal alátámasztott (lehetőleg inkább tudományos) narratívában muníciót adjon az olvasónak, aki megtudni, hogy hogyan kezeljük ezt az egészet⁴⁵.

⁴¹ Az Ébredő Magyarok Egyesülete II. országos elnöki konferenciájának naplója. Budapest, 1920, ÉME, 134. o. Idézi: Gyurgyák János: Magyar fajvédők, 2012. 186. o.

⁴² Pethő Sándor: A Magyar Állam válsága és a Szent Korona, 1919. „A tiszta szemita faji uralom a tanácsköztársasági államforma közigazgatási és osztályellentétekre szétfeszített zagyvaságában tudta leglelke szerint kiélni magát.(...) mily idegen, ellenséges elem a zsidóság a magyar életben, mekkora fertőzést volt képes végbeinni rajtunk, s hogy a Zsidó-Szovjet-Köztársaság piszkos olajrétege mint úszott az összevegyülés reménye és lehetősége nélkül a tengernyi magyar tömegek felületén.” In. A magyar capitoliumon – Pethő Sándor válogatott publicisztikája, (szerk. Závodszy Géza), 2005. 129-134. o.

⁴³ Orgovány: vélhetően brutális gyilkosság történt, In. HVG., 2011. február 8.

⁴⁴ Legutóbb 32 főt nevesítettek egy történészi munkában, korabeli dokumentumokra hivatkozva. Vö. Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2.- Szerk: dr. Horváth I., dr. Solt P. (a szerk. biz. elnöke), dr. Szabó Gy., dr. Zanathy J., dr. Zinner T., 1993. . A m. kir. csendőrség felügyelőjének ügyésze határozata Francia Kiss Mihály és társai ügyében, Budapest, 1924.december 18. (21-42.old.)

⁴⁵ Jó példa lehet erre Bayer Zsolt publicisztikája, amelyben így írt egy EU-s képviselő politikai támadása, illetve a Népszava multidéző szimbolikája kapcsán, amelyet az magyar kormány ellen intézett: „Magyarországból »bűz árad« – írja valami Cohen névre hallgató, büzlő végtermék valahonnét Angliából. Cohen, meg Cohn-Bendit meg Schiff. A Népszava pedig a nagy kalapácsos ember vörös figurájával jelentkezik, és sajtószabadságot követel. A legtöbben pedig azt gondolják, hogy ez valami újdonság, s hogy ilyen hadjárat még nem volt. Botorság. Nincs új

Ezt legalább a fiatal Mályusz Elemér – korántsem tökéletes, de lényegében megalapozott, a mai napig használható – lendületes stílusú munkájának⁴⁶ nyomdokain, vagy a kiváló szakember (aki mellel az események részese is volt) Gratz Gusztáv kötete⁴⁷ alapján is megtehetné volna a szerző, ha már rá néha lelkesen hivatkozik. Orgovány mellett az izsáki, lajosmizsei, solti gyilkosságok megemlézése is hasznos lett volna, már csak azért is, mert ezekre már a kormányzóság idején is volt eljárás, amelyet az dr. Váry Albert helyettes koronaügyész vezetett, aki a bolsevizmus bűneit is vizsgálta és meg is jelentette kötetben, és később az ún. népbíróság előtt is megszólalt a témában.

A Domonkos-kötetnek azonban vannak erényei is, ilyen a fiatal Héjjas Iván helytállásának a bemutatása a fronton. Minden jel szerint ugyanis jó (gerilla) katonatiszt volt, amelyben (lényegében testőri) szerepvállalása Wilhelm Friedrich Heinrich zu Wied német herceg, az Albán Fejedelemség (1914-1925) uralkodója mellett fontos, feltárt elem, itt működik a leginkább Domonkos szándéka, hogy a marxista narratívát lenyírja. Ebben az epizódban megtalálhatjuk Héjjas vonzalmának gyökereit is a gerilla harcmodor iránt, amelyet minden jel szerint meggyőzően művelt egész ténykedése során. Szimpatikus az, ahogyan az egész szakaszát és a felszerelésüket átutaztatja a felbomlott, oszlásnak indult Monarchián egészen Kecskemétiig, vagonokban⁴⁸. Héjjas is – ahogyan a magyar ellenforradalmárok döntő többsége – reflektíven lesz ekkor ellenforradalmár, ezt a momentumot elkaphatjuk a kötetben, akkor, amikor megérkezik a Károlyi-féle népköztársaság alatt felbomló fővárosba. Plasztikus, itt is megörökítésre érdemes a kép a családi visszaemlékezésekből: *„Kelenföldnél ordító és mocskolódo csöcselék-had üvöltve élteti a forradalmat és Károlyi Mihályt, örvöngve gyalazza az egyenruhásokat, fennhéjázik és fenyegetőzik. Héjjas Iván a peronon áll, némán, az első dermedtségéből némileg magához térve szemléli a tobzódó tömeget. Egy nagyhangú egyenruhás alak közeledik feléje, azt kiabálva, hogy fegyvertelenül mindenki rögtön szálljon le a vonatról [ti. ahol a katonái és a felszerelésük van], ő <<a katonatanács nevében>> lefoglalja a szerelvényt. <<Azonnal tisztítsa meg a pályát a csöcseléktől, különben lövetek>> - válaszol csöndesen a főhadnagy. Ekkor ér elé váratlanul egy jól megtermett figura a tömegeből és már lép föl a lépcsőre és nyúl feléje, hogy rangjelzéseit letépje. Visszakézből olyan pofont kap, hogy békaként terül el a sínek mellett. (Testvére szerint ez a később sokat emlegetett pofon volt az egyetlen, amit Héjjas magyar katonának adott.) A főhadnagy int, első sortűz a levegőbe, a sokaság felrikolt, újabb intés, újabb sortűz – harmadikra már nincsen szükség. Tíz percen belül néptelen az állomás...”*⁴⁹. A jelenet sokat megörzött a magyar ellenforradalmárok

a nap alatt. Sajnos nem sikerült mindet beásni nyakig az orgoványi erdőben...”. In. Bayer Zsolt: Ugyanaz a bűz, Magyar Hírlap, 2011. november. 4.

⁴⁶ Mályusz Elemér: A vörös emigráció, 1931 (2006, 2015).

⁴⁷ Gratz Gusztáv: A forradalmak kora, 1935 (1992, 2022).

⁴⁸ Ezzel a tetteivel némi párhuzamot mutat, báró Karl von Pflanzer-Baltin hadseregparancsnokkal, aki a Monarchia vezérezredesként sikeresen harcolta végig az első világháborút, és az összeomlás hónapjaiban, napjaiban sem ingott meg. 1918-ban Bulgária kapitulálása után, a szomszédos Albániában folytatott sikeres harcokat 1918 októberében is. 1918. november 13-án a báró a Monarchia fekete-sárga zászlói alatt fogadta osztrák és magyar, illetve bosnyák csapatainak tisztelgését, amikor a Monarchia lényegében már nem létezett, Ausztriában és Magyarországon is már (nép)köztársasági kormányok voltak. Rendezetten vezette vissza csapatait a bomlás és káosz közepette, köztük a bosnyák Keleti Hadtestet is, az eredeti államhatárra. Itt adta ki utolsó parancsát: vissza kell vonulni a Száva folyó irányába.

⁴⁹ Domonkos, 2018, 98. o.

alapélményéből és zsigeri habitusából, megkockáztatom, akit nem érint meg a tragikum, nem tudja megérteni a nagyszerűségét sem.

Domonkos könyvének másik fontos része a Héjjas különítmény tényleges cselekedetei a román megszállók ellen, a magyar parasztok, polgárok *mellett*, amely sok kellemesen legendás, kurucos elemmel is társul. Héjjas minden jel szerint azok közé tartozott, aki már 1919 nyarán Szegedről nekimentek volna a románoknak, mert jól látta – és ezt meg is fogalmazta Telekinek, aki nagyra tartotta ekkor még őt – hogy a Nemzeti Hadseregnek szégyene lesz, hogyha nem ő, hanem a románok verik ki a kommunistákat. Ebben sajnos igaza lett, cserébe, ahol lehet Héjjas és a legényei nemcsak a kommunistákat, hanem a románokat is pusztították Kecskemét környékén. Domonkos a kommunistákkal (akik között, és akik mellett is volt zsidó az áldozataik között) szembeni megtorlásokról lényegében nem is beszél, de még így is árnyalja azt, hogy a Héjjas vezette paramilitáris ellenforradalmi csoport, az Alföldi Brigád a román megszállóktól szerezte az engedélyt, hogy működhessen.

Domonkos nem fogadja el a slendrián 'fehérterror' kifejezést, leszögezve, hogy amíg a vörös uralomban a terror a hatalomgyakorlás része volt, addig a fehérek ellenforradalmában (és nem az államában, ami a helyreállított Magyar Királyság volt), csak kísérő eleme, velejárója, lényegében a világháború és a forradalmak eszköztárának folytatása. A 'fehér rendteremtésnek' kísérője volt az erőszak a totális összeomlás kellős közepén, az eltérő politikai-uralmi koncepciót azonban mutatja, hogy a megerősödött ellenforradalmi hatalom leállította az atrocitásokat, mint a helyreállított (restaurált) politikai-közjogi rendszerben nem kívánatos elemet. Jó példa a Somogyi-Bacsó gyilkosság ügye, amelyhez hasonló pár hónappal azelőtt is megtörténhetett, de (feltételezhetően) a fővezér szóbeli parancsának késleltetett és szerencsétlenül kivitelezett végrehajtása már 1920 elején kontraproduktív volt, indokolatlanul sok volt a kormányzatnak és a társadalomnak is, a fővárosnak meg pláne. Pár hónap alatt szinte teljesen megváltozott a hőfok vagy a fővárosnak mindig is alacsonyabb volt. Héjjas az elkövetőket egyébként nemzeti hősöknek tartotta ennek ellenére is, antikommunizmusa, baloldallellessége kevély és kompromisszummentes volt.

Domonkos László kötetében Héjjas Iván a nép egyszerű gyermekeként, ősei (részben talán besenyő vagy kun) hagyományainak megfelelően, harcos honfiúként érvényt szerez jogainak, és megvédi a hazáját, saját fajtát az idegen elnyomástól. Ez a lírikus attitűd azonban még a saját kötete végéig sem tart ki sajnos. Bár a Héjjashoz is fűzhető Rongyos Gárda tettei már szerencsésen ismertek (nyugat-magyarországi szabadságharc, Kárpátalja és kisebb részt Erdély visszatérése idején), ebben a helytállása remek volt, valószínűleg Héjjas igazi génusza is ez: konok, lendületes hazafi, radikális nacionalista, aki nem hagyja magát és nemzetét. Mühlfeith János a Héjjasról, Prónayról és Zadravecz Istvánról egyszerre szóló, a magyar ellenforradalmi esztétikát tapinthatóan közvetítő könyvében ⁵⁰ 1921-ben így fogalmazott: *„Héjjas az ősmagyarok védelmezője. A földművesé éppúgy, mint a háború sújtotta és agyonnyomított százazreké a nép minden rétegéből. Szívében két érzés lángol végtelenbe csapó tűzzel: az emberszeretet és az embergyűlölet (ha ugyan még emberek azok, akiket gyűlöli). Rendkívüli tűz*

⁵⁰ Mühlfeith János: Prónay, Zadravecz, Héjjas, 1921. Eredeti fametszetek a nemzeti megújulás jegyében. 19 kép szöveggel, 1921.

sziporkázik fekete szemében. Mintha mindenkit arra a helyre parancsolna, amely őt megilleti.” Trianon élménye annyira letaglózta, hogy megfogadta, hogy amíg a magyar részek nem térnek vissza nem nőszül meg, ezért párjával több, mint egy évtizeden keresztül jegyben járt, ami a kor szerencsésebb társadalmi, családi elvárásai mellett nem lehetett egyszerű, de mégis tőle elfogadták a magasabb körök is. Ez talán szemlélteti, hogy Héjjas igazi vallási normája, a hazaszeretete volt, ezért is reprezentatív figurája a XX. század elejére jellemző ellenforradalmárnak.

Héjjas Iván alakját egy levéltáros-történész szerző, Kántás Balázs is megpróbálta bemutatni, de kötetének körülíró címválasztása⁵¹ több, mint félrevezető. Több, mint háromszáz oldalas könyvnek kevesebb, mint, a tíz százaléka szól címzetten az Alföldi Gárda egykori vezérééről, de ennek ellenére nem érdektelen a kötet, amely annak ellenére, hogy sok esetben a szerző kutatásaira támaszkodik, nem tud sajnos szintézist állítani a témában. Kántás Balázs több kötetében is foglalkozik a kormányzóság idejének, illetve szorosabban véve az ellenforradalom, illetve az azt szorosán követő időszak eseményeivel, amelynek valahogyan közük van a paramilitáris alakulatokhoz és vezérekhez. A gyűjteményes kötetei⁵² között, illetve munkáiban is számottevő az átfedés, ismétlés tematikusan és tényanyagban is, konzekvenciákban is. Ennek okán is, még egy kötetét tartjuk kiemelni a szerzőnek, a Héjjas-könyv mellett, melyben a radikális jobboldali, titkos paramilitáris szervezetekkel foglalkozik⁵³. Hasznos metszetét olvashatjuk el a paramilitáris ellenforradalmi erőszakhullám számos eseményének, valós (Somogyi-Bacsó gyilkosság, Club kávéházi gyilkosságok, erzsébetvárosi és csongrádi bombamerénylet, Soltra János rendőrzárór meggyilkolása, stb.) és tervekről (jászkarajenői merénylet, az ún. „Csocsó bácsi-féle összeesküvés” vagy a „Három kapás-puccsterv”, az Ulain-féle kapcsolódási kísérlet a német náci sörpucshoz), koholt vádakról (Prónay-Turchányi-Héjjas féle merénylet, a román királyi pár ellen) és dr. Váry Albert helyettes koronaügyész hányatott vizsgálatairól. A szerző bár címválasztásában felüti, mégis Héjjas Alföldi Brigádjának működéséről nagyon keveset tudunk meg, pedig külön fejezet szól róla, viszont ha pár oldalban is, de képletes metszetet kapunk Héjjas utóéletéről, benne a MALÉRT-ügyben való inkompetenciájáról, illetve a nyilasok elleni, valamint a békekötés melletti politikai kudarcos szerveződéséről. Kántás veszi a fáradságot, hogy tudatosítsa Héjjas jogi doktorátusát, egyetemi tanárságát, illetve tisztviselői pozícióját is, azért, hogy ne értékelődjön le, ahogyan parapolitikai kapcsolatait, kapcsolati hálóját is megfelelően beárazza az olvasó számára. Mindezt azonban röpke harminc oldalon, jó lett volna ezt háromszázon olvasni, főleg,

⁵¹ Kántás Balázs: Héjjas Iván – Vázlat egy magyar radikális jobboldali katonatiszt-politikus életrajzához és kapcsolatrendszeréhez, 2022.

⁵² Kántás Balázs (Szerk.): Rendőrgyilkosság az Oktogonnál, 2020; Kántás Balázs (Szerk.): A magyar sörpuccs?, 2020; Kántás Balázs (szerk.): Álmodozó puccsisták - Három radikális jobboldali államcsínyterv az 1920-as évek Magyarországról, 2020; Kántás Balázs: Magyar-bajor-osztrák revizionista együttműködési kísérletek, 1919–1923, 2023; Kántás Balázs: A Kettőskereszt Vérszövetség / The Double Cross Blood Union - Egy titkos irreguláris katonai szervezet tevékenysége az 1920-as évek Magyarországon / A Secret Irregular Military Formation and its Activity in Hungary During the 1920s, 2022. Kántás Balázs: A fekete hadsereg - Tanulmány és válogatott dokumentumok a kettőskereszt vérszövetség katonai titkos társaság 1920-as évekbeli működéséről, 2020. Kántás Balázs (Szerk.): Documenta paramilitaria hungarica - Tanulmány és történeti források a kettőskereszt vérszövetség titkos irreguláris katonai alakulat tevékenységéről, 1919–1945, 2020. A szerző eltökéltségét mutatja, hogy van, amelyiket magánkiadásban jelentette meg.

⁵³ Kántás Balázs: Mellékkormány, árnyékhadereg, másik államhatalom? - Radikális jobboldali, titkos félkatonai szervezetek a Horthy-korszak Magyarországon és kapcsolatuk a magyar állammal, 2023.

hogy a szerző legnagyobb erénye a szemlélete: legfőképpen Gerwarth és fogalmi rendszerét⁵⁴ adoptálva – megkülönbözteti a terrort, a paramilitáris erőszakot és a gyilkosságokat, rablásokat, helyi pogromokat valamint az (alkoholgözös, légből kapott és politikai nagyzolásból vagy naivitásból származó) összeesküvéseket, és nem mossa őket össze szinte sohasem. Megvan a haszna annak, hogy a szerző korábban hosszú tanulmányokban is kifejtette ezeket a témákat. Kár azonban, hogy Kántás narratívája szinte egyik kötetben sem állt össze eddig egészzé, mert a részleteket jól mutatja be, ezek óhatatlanul mikrotörténelmi epizódok maradnak, még ha fontosak és érdekesek is. A szerző szerencsésen vezeti a szálakat a kormányzati regulációs törekvések tekintetében is, amikor kimutatja – jól adatoltan⁵⁵ – hogy a kormányzóság politikai rendszere számított a megbízható ellenforradalmárokra később is, képességeiknek, érdemeiknek megfelelően pozícionálta őket a politikai és társadalmi életben (Országos Nemzetvédelmi Bizottság, Nemzetvédelmi Szövetség, Nemzeti Munkavédelem), mégsem kötelező jelleggel.

A kormányzóság mélyállamának (deep state / imperium in imperio)⁵⁶ felmutatása Kántás egyik legfontosabb szakmai érdeme, amelyben megpróbálja rekonstruálni – elválasztva a (poszt)marxista recepciótól – azokat a jobboldali, erős ellenforradalmi beágyazottsággal és a genezissel bíró szervezeteket, amelyek formálták, vagy formálni akarták a korszak kormányzati politikáját. Ezek közül kezdetben, az Etelközi Szövetség (EX) volt a legjelentősebb, az 1920-as években mindenképpen, amely reprezentativitásában, hatáskörében fajsúlyosnak mondható, ideje ezért integrálni jelenlétét ennek megfelelően a történetírásban és a közbeszédben is. Kántás jól térképezi fel a tagsága, kapcsolati hálója kapcsán a jelentőségét, még ha a szervezet titkossága kapcsán nem is kezeli helyén annak rítusait (az „ezoterikus” kifejezést itt nem konzekvensen használja), illetve azon törekvését, hogy a betiltott maszonéria helyét vegye át a magyar parapolitikai térben. Az EX jelentősége a 20-as évek végére egy színekúra vagy tényleges pozíció osztó helyé vált, nem annyira titkos, de annál informálisabb. Kezdeti korszaka azonban izgalmas ellenforradalmi epizód, amely mutatja, hogy az itthoni események mennyire organikusan, személyes kapcsolatokon szerveződtek, és mindenfajta előzetes ideológiai alapvetéstől mentesek voltak. Az EX mellett a Kettőskereszt Vérszövetség (KVSZ) – több előtanulmány után – itteni, egységes feltérképezése Kántás munkájának számottevő eredménye. A KVSZ-t sikeresen mítosztalanította, rögzítve, hogy lényegében egy úttörő, irreguláris rendvédelmi, katonai szervezetről van szó, amely – a trianoni békediktátum tiltása

⁵⁴ Robert Gerwarth-John Horne: Háború béke idején - Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után, 2017 (2018). Gerwarth alaptézise, hogy a háború nem ért véget 1918-ban, legalább 1923-ig tartott (vö. The Vanquished: Why the First World War Failed to End?, 2016). Gerwarth érdeme, hogy kimutatta, az orosz osztályforradalom által elindított erőszakhullám meghatározó aspektusa volt a kialakuló forradalmi rendszereknek, ami ezért az erre reakcióként fellépő ellenforradalmi tevékenységeknek is elválaszthatatlan összetevőjévé vált, amikor a bolsevik osztályerőszak mitikussá növesztett, ideológiailag megalapozott rémképével vették fel a harcot a rend és a tekintély védelmében.

⁵⁵ A szerző, levéltárosként rámutat arra, hogy marxista munkák milyen pontatlan forráshivatkozások, illetve feldolgozások mentén fogalmazták meg a véleményüket a korszakról, témájukról. Kántás Balázs a korábbi jelzeteknek nemcsak utánament, hanem jelzi azt is, hogy ezek jelentős része beazonosíthatatlan, a pontatlanságuk okán.

⁵⁶ Helyénvalónak tartjuk ezt a kifejezést itt, mert – bár a XXI. században terjedt el leginkább a közbeszédben, eredetileg a mélyállam modern fogalma Törökországhoz kötődik (*Derin devlet*), a katonatisztek és polgári szövetségeseik feltételezett titkos hálózatához, amelyben Mustafa Kemal Atatürk 1923-as elképzelései alapján próbálták megőrizni az újonnan kialakult államrendet. Mindez tehát a korszakhoz és a paramilitarizmushoz is tartozhat, eredetileg. Vö. Dexter Filkins: The Deep State, in. The New Yorker, 2012. 03. 12.

okán – csak titokban, még inkább informális csatornákon, erős fedésben tudott csak tevékenykedni a külső (antant, kisantant) és a belső (baloldali, forradalmi) ellenséggel szemben, erősen behatárolt mozgástérben. A KKVSZ jó példa arra, hogy az ellenforradalomban szerzett érdemek alapján a kormányzósági Magyar Királyság igény tartott olyan hazafias szemléletű, tetterős katonákra, akik megértették a viszonyokat és támogatni akarták az ország megerősödését. Kántás mindezt kontextusba helyezi a német kapcsolatokkal (bár a náci sörpuccs ismertetése felesleges itt), kitér itt is kedvenc eseményeire, súlyozza is a jobboldali titkos szervezeteket, azzal, hogy bemutatja a Kékek Klubját is, egy súlytalan zárt szervezetet, amelynek a kommunista államvédelem adott súlyt később azzal, hogy itteni koholt vagy valós tagság kapcsán elbánjon osztályidegen elemekkel. A leghálásabb ellenforradalmi Kántás-téma azonban a Fehér Ház Bajtársi Egyesület (FHBE) működésének, történetének a bemutatása. A FHBE által állított Nemzeti Vértanúk Emlékműve jelenleg újra a szimbolikus-, és emlékezetpolitika részévé vált, amely, megismerve az egyesület eredeti szándékait reményteli híd a múlt és a jelen között. A FHBE ugyanis kezdetben meghatározó politikai szervezetből (a szakszervezeti kormány, vértelen, de az ellenforradalomhoz méltó eszközökkel történő lemondatása és József Ágost magyar királyi herceg, *homo regius*, mint kormányzókénti aktivizálása, aztán felváltása az FHBE-t vezető Friedrich Istvánnal), a magyar ellenforradalom és ellenforradalmárok emlékét ápoló, legitimista, markánsan jobboldali szervezet lett, amely konstruktív ellenzéke volt a kormánypártnak is. Az egyesület történeti pályáíve gazdag példákat mutat arra, hogy az egykor aktív ellenforradalmárok közül ők nemcsak megtalálták a saját helyüket a kialakult rendszerben, hanem ezzel kapcsolatosan ellenforradalmi érdekképviseletet is elláttak. Nem engedték, hogy elenyésszen vagy torzuljon a győztes ellenforradalom hagyományának ápolása, tettek azért, hogy méltó módon integrálódhasson a korszak emlékezetében (pl. ragaszkodtak ahhoz, hogy zsidó áldozatok is legyenek az emlékművön, akiket a hitközség jelölhetett meg, annak ellenére, hogy végig jellemezte a működésüket egyfajta 'szalon antiszemitizmus').

Ha egyfajta státuszjelentésnek fogja fel utólag az olvasó Kántás Tamás kötetét, akkor inkább remény tölti el, hogy talán áttekintő és sokkal egységesebb, nagyobb lélegzetű munkát is készít majd a szerző. Egységesség tekintetében sokkal szerencsésebb Veszprémy László Bernát munkája⁵⁷, akinek korábban voltak új felvetései⁵⁸, e mellett tudható, hogy inkább a konzervatív szellemi műhelyekben otthonos történész.

A kötet címválasztása itt sem pontos. Egy év (1921) magyar mikrotörténelme, mint olyan műfaji hiánycikk itthon. A másik rész azonban nem fedi a valóságot, a rendszer nem egy év alatt szilárdult meg, ez nyilvánvaló, és főleg nem 1921-ben, ami talán az utolsó ellenforradalmi év volt. A kötet erőssége és gyengesége ugyanaz, a részletekben kalauzol minket el a szerző, idéz és összefűz történéseket, személyeket, eseményeket, helyeket és kijelentéseket, hogy feltáruljon előttünk az 1921-es Magyarország politikai-gazdasági-társadalmi metszete, ami egyrészt izgalmas, másrészt informatív. Ahogyan telnek az oldalak azonban ez a megközelítés

⁵⁷ Veszprémy László Bernát: Az 1921 – A Horthy-rendszer megszilárdulásának története, 2021.

⁵⁸ Veszprémy László Bernát: "zöld bolsevizmus" Budaváry László nyilasellenességének ellentmondásai, In. Kommentár 2021/1.

egyre inkább egyoldalú, monoton és kiszámítható lesz. Érti az ember, hogy a csalódás elkerülhetetlenné válik.

Tudjuk, hogy a forradalmak után felerősödött itthon az antiszemitizmus, ez tényleg szinte toposz már, de elég régóta tudjuk azt is, hogy ennek okai nem valamiféle hirtelen feltámadt fajelméleti konstrukció megvalósítása volt, sokkal inkább reflexió a zsidó állampolgárok reprezentatív részvételére az elmúlt egy év kataklizmatikus eseményeiben. Ez azonban sajnos nem foglalkoztatja a szerzőt; ahol zsidók elleni atrocitás történik 1921-ben (vagy ennek környékén), azt felsorolja, bármilyen esemény kapcsán, sőt van, amikor csak ezt kapjuk meg jó nagy dózisban. A soproni népszavazás során például, egy leszakadt lépcső során egy zsidó tulajdonos meghalt (igaz, csak később, 1922-ben), ezt a szerző mégis adatoltan dokumentálja. Mintha az egész év egy hosszú pogromsorozat lett volna, tetteben, szóban, tervekben egyaránt itthon. Jó lett volna megtudnunk azt is, hogy mi volt a tágabb kontextus, mert Veszprémny kötetében úgy tűnik, hogy az egyetlen motivációja a különítményeseknek mindig csak az antiszemita dühöngés volt, forrt a vérük, szerették kirabolni, megverni, megölni a zsidókat és kész. Pedig ez nem biztos, hiszen nem a zsidók ellen jöttek létre, hanem a kommunista diktatúra és a népköztársasági rezsim országvesztő politikája ellen, amelynek részeként, a már említett faék egyszerűségű, és több részében torz, de mégiscsak virulens történelemszemléletüknek köszönhetően, része volt az antiszemitizmus is, de nem ennek kapcsán lettek antikommunisták, hanem fordítva.

A szerző azonban nem nagyon emelkedik fel soha ebből a permanens antiszemita atrocitás-narratívából, még olyan fontos események kapcsán sem, mint a nyugat-magyarországi felkelés sem, ahol így foglalja össze a véleményét: „*A nyugat-magyarországi felkelés feloldhatatlan ellentmondása, hogy a korszakban egységesen pozitív nemzeti célként látott tetteket a magyar történelem legsötétebb figurái hajtották végre.*”⁵⁹. Ezért is „*megkerülhetetlen*” kérdésként kezeli, az egyetlen eredményes fegyveres területvisszaszerző akciónk kapcsán, hogy „*mi történt a nyugat-magyarországi zsidósággal a felkelés ideje alatt*”⁶⁰. A megghiúsult pogromtervekről is ír, kicsit talán többet is, mint az eredményes területvédő harcokról, sőt megkülönbözteti az áldozatokat is („*helyi lakosok vagy zsidók*”). A hűség városaként kezelt eredményes soproni népszavazás kapcsán is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „*nemcsak az anyaországhoz való visszatérést jelentette ezen emberek számára, hanem egy velük szemben sokszor ellenséges, antidemokratikus és erőszakos rendszerhez való csatolást is*”⁶¹. Ez utóbbin a kormányzósági Magyar Királyságot értette, amellyel ellenében a demokratikusnak mondott, Magyar Köztársaság lesz majd az, amely néhány évtizeddel később a magyarországi német állampolgárok kitelepítést végrehajtja, így a soproni németekét is.

A „*legsötétebb figurák*” kifejezés nem gyenge persze azokra, akik szerencsésen a mai korszak emlékezetpolitikájában is közelítenek a *nemzeti hősök* kategóriájához. Azokra, akik az életüket áldozták, ha kell, az ország területi integritásáért, reguláris magyar hadsereg híján, de tud ennél

⁵⁹ Veszprémny László Bernát 2021, 170. o.

⁶⁰ Uo. 164. o.

⁶¹ Uo. 119. o.

keményebben is fogalmazni a szerző, amikor egyszerűen csak „*fehérterroristákról*” beszél⁶² az ellenforradalmárok kapcsán. És persze sokszor a „fehérterrortól” is, meg „királypucsról” is, de legalább itt disztingvál. Gróf Bethlen István stabilitást hozó rendszeréről is lesújtó összegzést ad, amikor azt állítja, hogy „*a legsúlyosabb korrupció és despotikus államvezetés jellemezte*”⁶³. Itt a magyarázattal tartozik sajnos Veszprémy, azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehet despotikus az államvezetés, egy olyan alkotmányos királyságban, amely nagyjából helyreállított közjogi rendszerben, parlamentáris rendszerben létezett, és – ha korlátozott választójoggal is, de – országgyűlési választásokon alapult. Ezt erősítve azonban az egyik legfontosabb mondanivalója a Bethlen-korszakról, hogy Bethlen „*saját házi fasiszta pártot is kreált Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven*”⁶⁴. Az egy dolog, hogy különösen az adott korszakban jó lenne megkülönböztetni egy történeti munkában a fasiszta és a nemzetiszocialista mozgalmakat, de e mellett is mi a jelentősége egy pár hónapig érdemben működő potemkin törpepártnak és legfőképpen mit mond ez el Bethlenről és a kormányának konszolidációs időszakáról érdemben? Talán csak nem azt, hogy rutinos politikusként már ekkor is foglalkozott a radikális jobboldali veszélyének semlegesítésével?

Sajátos megállapítást tesz gróf Sigray Antal (aki később náci koncentrációs táborba is került, függetlenségi politikája miatt) és báró Lehár Antal kapcsán a megállított vagy megakadályozott tapolcai antiszemita pogrom kapcsán is a szerző. Sigray kapcsán hangsúlyozva, hogy „*láthatóan antiszemita volt, mindössze kevésbé, mint beosztottjai*”⁶⁵. Vitatható Nyugat-Magyarország kapcsán az, az álláspontja, hogy az antiszemita atrocitásokban közvetlen felelőssége volt Lehárnak, Sigraynak, akik pedig – általa is idézeten – elítélték ezeket, illetve megkülönböztették magukat, pont az antiszemita erőszak kapcsán, Prónay különítményeseitől is. Amikor azonban szintén ezzel kapcsolatosan Károly király felelősségét boncolgatja – miért is voltak a támogatói között ilyen, ehhez hasonló emberek – akkor végképpen hipotetikus, egyoldalú (ti. a neológ zsidóság vélt demokráciaépítő szándéka) narratívát pendít meg a szerző.

Nos, egy lépéssel távolodva a múltól, elmondhatjuk, hogy ezeket a kitételeket bármikor le lehetett volna írni 1989 előtt is, a korszakról szóló kötetek szinte bármelyikében. Valami beragadhatott, ha a XXI. század második évtizedében is még ugyanott tartunk, vagy az igazságtartalma nem kopott meg a korábbi marxista narratívának?

Persze a helyzet ellentmondásos, mert Veszprémy szerencsésen észreveszi a magyar ellenforradalom egyik legnagyobb ellentmondását is, amikor jelzi, hogy „*1921-es trónfosztás a magyar forradalmi tradícióba illeszkedett*”⁶⁶. Ezzel inverz módon jelzi azt is, hogy 1921-ben legkésőbb megszűnt már az ellenforradalmárok – amúgyis ingatag, erősen tagolt – egysége, nevezetesen a szabadkirályválasztó, legitimista ellentétpár kapcsán. Ezért is állítja azt, hogy „*a királykérdés a korabeli közélet legfontosabb kérdése volt, amely maga mögé utasította a*

⁶² Uo. 159. o. Ilyen Kántásnál is van, „*fehérterrorista különítményparancsokként*” jellemzi Prónayt, Héjjast, Ostenburg-Moraweket. A fogalom meglátásom szerint politikai pozíciót hordoz magában. Kántás Balázs 2022, 236. o.

⁶³ Uo. 226. o.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo. 215. o.

⁶⁶ Uo. 212. o.

<<zsídókérdést>>, a szociális kérdést, de még a revízió ügyét is”⁶⁷, illetve azt is, hogy 1921-ben még mindig Boldog IV. Károly király volt Magyarország törvényes uralkodója. Nagy kár, hogy mégse ezt helyezte kötetének a centrumába, hanem inkább az antiszemitizmus rigorózus kimutatását, dokumentálását, szinte minden politikai, társadalmi folyamatban, eseményben, ami 1921-ben és környékén volt, ezzel pedig az ilyen valóban újszerű és fontos megállapítása súlytalan maradt. Az előbbi taglalta már más is előtte.

Hiszen azt idáig is tudtuk, hogy esetenként kegyetlenek voltak a magyar ellenforradalmárok, ha nem is önmaguktól vagy ideológia vezérelten, hanem egy kegyetlen és antagonisztikusan szétszabdalt időszakban, amikor az országunk majdnem elsüllyedt. Lecsaptak, törvény és rend híján és talán nem eredménytelenül, de ami ennél is fontosabb nem előzmény nélkül, a paramilitáris erőszakhullám ugyanis reakció volt, nem akció. Az ellenforradalmi paramilitaris erőszak esetében van példánk uralt (báró Lejár) és kaotikus, kelevényes (Héjjas, Prónay) erőszakra egyaránt. Ezeket összevetve pedig különbséget lehet felfedezni a kommün alatt is jellemző (pót)vallásos hevülettel, az eszme iránti önigazolással megélt (Szamuely, Cserni) és állami rendszer szerves részeként kiépített (Korvin) erőszakkal összevetve, amellet, hogy az ártatlan áldozatokra mindenkor kegyelettel emlékezünk.

Szörnyeknek tűnhetnek néha a mai kor humanista történetíróinak, de egy igazán szörnyű korszakban éltek, amely majdnem elnyelte őket és az országot is. Erőszakot alkalmaztak, egy többszörösen erőszakos korszakban, ahol ez releváns eszköz volt a káosz utáni rendteremtésben és a megtorlásban. Történetíróként nem lehet utólag kezelni az erőszakhullámot, olyan korban, amikor öt éven keresztül az emberből szabadjára eresztett vadállatra volt kíváncsi a társadalom jelentős része. Naivitás azt gondolni, hogy ebből semmit nem hoztak vissza a frontról, illetve semmit sem éreztek, vettek át azok, akik nem voltak a fronton a hátszágban. A kontraszt kedvéért idézem részletében Lendvai (sz. Lehner) István, a korszak elismert katolikus újságírójának, költőjének - aki fajvédő volt, mégis a nyilasok börtönében végezte 1945-ben - korabeli versét⁶⁸ a nyugat-magyarországi rongyosokról:

„Merre vágunk? Csillag se mondja.

Csak hajunk lobog s ruhánk rongya.

bordánk alól a szívünk lángol,

s az örök vágy bennünk ficáncol:

legyen már egyszer Magyarország

jók vigyék már egyszer a sorsát,

legyen már egyszer szép megállás,

boldog nappal és nyugodt hálás.

Unokák, ha sírunkat futják:

⁶⁷ Uo. 187. o.

⁶⁸ Lendvai István: A gárda (Héjjas Ivánnak), 1921.

*ne is köszönjék, ne is tudják,
hogy Isten volt a generális,
s ha verte börtön és halál is:
őutána vérbe, sárba,
ment a gárda.”.*

Lendvai megfogalmazta azt is, hogy a magyar ellenforradalmi erőszakhullám annak a harcnak volt velejárója, amely a „*harmadik Magyarországért*” folyt nagyjából 1919-ben, olyan országért, amely alternatíva volt az elbukott Monarchia, és a forradalmak bűnös országa után. Lendvai ellenforradalmi lírikus belső monológja, motivációkra és attitűdre egyaránt adhat magyarázatot: *”Meg kellett látnunk végig a magyar sebeket, végig föl kellett fakadniok a kelevényeknek, és a két hamis Magyarországnak⁶⁹ egyszerre kellett elégnie a vörös enyészeten. Egész munkát kellett végeznie a sorsnak, hogy egész munkának lódíthassa szekeréit [sic!] az a nemzedék, amelynek egy irtózatossá előtanulmány minden okulása és járatossága megadatott, a budapesti újságbarlangoktól a halálzenebonás karszti kavernákig, egy rabszolga faj mocskos erkölcsének minden fogásaitól fegyveres idegen martalócok dúlásáig... néhányunknak szívük ellenére nem adatott más, mint kiáltani, tiltakozni, árulkodni egy kornak öldöklő gazságai ellen. (...) Nem, a mindenáron való harc nem kenyerem, csakhogy nem vagyok vereségpárti. Szívemben mindig megvolt harc közben is az a keresztényi *treuga dei*, az a lélek legmélyén való gyűlöletlenség (...) Utálok e szót: forradalom, — utálok a jakobinusok miatt, utálok az élet nevében, amely egészséges pillanataiban nem ismer reaktív és megmérgezett forradalmat, hanem ismer zengő önkifejtést. Ha ennek az önkifejtésnek ütemét, intranszigienciáját, pattogzásait vattás dobhártyák és megkérgezett felhámok forradalminak érzékelik, — legyen. Akkor a magyar élet most harminc esztendeig forradalom lesz, amelytől háborogva és sértődötten fordulnak el a tehetetlen aggastyánok és méltó szövetségeseik, a frigiai hálósipka⁷⁰ aranygyűjtői.”⁷¹* Lendvai nem sokat tévedett, inkább 25 év volt, nem 30, de az ellenforradalom és az ellenforradalmárok elkészítették a harmadik Magyarország alapjait és kereteit.

Gömbös Gyulának a forradalomról és ellenforradalomról szóló feljegyzéseinek nemrégiben kiadott kritikai kiadása⁷² egészen jól mutatja meg, hogy azok számára mit jelentettek ezek az események, akik a politikai tevékenységet és a világháború folytatását egyszerre látták bennük. Gömbös ekkori szerepvállalása megmutathatja, hogy a magyar ellenforradalmárok szinte teljesen ideológia mentesen lettek ellenforradalmárok, és belül a különbségek megléte ellenére, sok dologban egyetértettek és közös volt a gondolkodási és cselekvési horizontjuk is, de eszközeik, attitűdjük – leginkább emberi adottságaik, sorsuk kapcsán – eltért. Gömbös nemcsak együttműködni tudott olyan emberekkel (gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István, örgróf Pallavicini György, Gratz Gusztáv) akikkel később más platformra került, sőt ellenfelek, ellenségek is lettek, hanem elismeréssel is szól róluk még ekkor (1920). Gömbös alig ötven oldalon szinte egyáltalán nem tér ki arra, amit ’fehérterrornak’ neveznek, nemcsak azért, mert nem vett benne

⁶⁹ Lendvai szerint a két hamis Magyarország, az Osztrák-Magyar Monarchia és a forradalom népköztársasága, illetve a Tanácsköztársaság egyaránt és egyben. Ennek megfelelően „*feketesárga*” és „*vörös reakcióról*” beszél, melyek átmenetiek voltak és a magyarság betegségét mutatták csak.

⁷⁰ Utalás a francia forradalom jakobinus politikai jelképére, amely korábban általában csak a szabad polgárt jelentette.

⁷¹ Lendvai István: *A harmadik Magyarország – Jóslatok és tanulságok*, 1921, 3-10. o.

⁷² Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*, 2017. (1920)

nagyobbrészt vagy el akarná tusolni, hiszen első kézből értesülhetett a paramilitáris erőszakról, hanem leginkább azért, mert azt az adott korszak velejárójának tartotta, különösen háborús katonatisztként. Ezért is ezt „*tisztítási processzusnak*” tartja, amely 1920-ban még tartott és „*évszázados hibákat*”⁷³ kellett orvosolnia. Gömbös nem véletlen, hogy nem magától idéz, hanem Crouy Péter gróftól, amikor jellemezni akarja belső intenzitását a magyar ellenforradalmároknak; „*Ébredj fel magyar génius, rázd le magadról a gonosz szellemek idézte rabláncokat. Zúzd össze lelketlen vezetőidet és imádkozz a keresztények Istenéhez. Vezesd vissza népedet a nemzet oltárához, hogy bűnbánóan leboruljon a kereszt, a hármass halom, a haza szentsége előtt. (...) A nemzetiszínnű lobogót magasan lengetve jönni fogunk a megváltás órájában. Készülj fel a honmentésre!*”⁷⁴.

Gömböst a politikai célok megvalósítása érdekli, a kommunizmus megbuktatása, a nemzeti szuverenitás visszaszerzése, a területi revízió és ezek kerékkötőinek a félreállítása, megbüntetése. Nacionalistaként, és közepes intenzitású antiszemitaként lett, ösztönösen és 'reaktívan' ellenforradalmár 1919 januárjában. Ekkor követte el első jelentős ellenforradalmi tettét, nacionalista és (ekkor még képlékeny) ellenforradalmi élt adott, az addig egyszerű bajtársi, önszervező szervezetként működő Magyar Országos Véderő Egyletnek (MOVE), melynek elnöke is lett⁷⁵. A MOVE új irányvonala karakteres irányvonal volt, de nem annyira stabil, mert voltak még sajnos kísérletei, hogy közelítsen a függetlenségi népköztársasági vonalhoz. A kommünnel már azonban kiegyezni nem akartak és nem is tudtak a tagjai, ekkor aktivizálódott igazán az ellenforradalmi vonal. A bécsi Antibolsevista Comitében, illetve a Bécsi Magyar Futárban, illetve a Magyar Nemzeti Bizottságban betöltött szerepe Gömbösnek közepesen fontos, de legalább tisztelettel megemlékeznek olyan elfeledett, de fontos magyar ellenforradalmárokról, mint Hefty Richárd, illetve Crouy Péter gróf vagy Hajós Jenő⁷⁶. Szegeden a másik fontos ellenforradalmi tettét is megvalósítja, amiről szerényen szól; részt vett, Diendorfer (később: Dombay) Miksa Ágoston⁷⁷ vezetésével a szegedi vörös helyőrség elűzésében, lefegyverzésében. A kötetbe szerkesztett Szilágyi-Gömbös vita⁷⁸, szintén alaposan jegyzetelt anyaga jól mutatja, hogy Gömbös terve az ellenforradalomban alapvetően politikai volt, tőkét, kapcsolati rendszert és szervezetet akart kovácsolni belőle. Ez utóbbira gyorsan kiderült, hogy a MOVE alkalmatlan, ezért alapította meg a fajvédő pártját is, amely szintén kudarcos vállalkozás lett, ezért a programot szögre akasztja majd és így kerül végre politikai

⁷³ Uo. 44. o.

⁷⁴ Uo. 34. Crouy Péter gróf, a Bécsi Magyar Futárban jelentette meg ezt az írását, 1919. áprilisában.

⁷⁵ Később a betiltott szervezetet ő telepítette Szegedre is 1919 nyarán. Innentől kezdve a szervezet ellenforradalmi, majd fajvédő, illetve radikális jobboldali irányvonala töretlen.

⁷⁶ Gömbös következetes itt abban, hogy aláhúzza Hajós érdemeit, amellyel biztosította a Magyar Nemzeti Bizottság anyagi háttérét azzal, hogy elrabolták a bécsi ellenforradalmárok a Tanácsköztársaság itteni követségéről 100 millió koronát, amelyet Kun Bélának külföldi kommunista propagandára és aknamunkára akartak költeni. Hajóssal a kialakuló rezsim kezdetben nem volt hálás, utána is a szolgáltatásban (strandigazgató lett a Margit-szigeten) nyert el pozíciót, nem lépett politikai pályára.

⁷⁷ Kiváló képességekkel rendelkező m. kir. vezérőrnagy, aki 52 hónapot szolgált olyan frontokon, mint Isonzó, caporetói áttörés, Doberdo és az orosz front. Diendorfer volt az első, Prónay mellett, aki jelentős ellenforradalmi milíciát hozott létre Szegeden. Képességei itt is megmutatta 72 emberrel foglalta el a 300 vörös katona által védett laktanyát pár óra alatt, kevés áldozattal 1919 áprilisában, ezzel felszámolva a vörös uralmat Szegeden. A Nemzeti Hadseregnek 1922-ig, nyugdíjazásáig tagja volt. A fronton a szegedieket vezette, a cs. és kir. 46-os gyalogezred zászlóaljparancsnoka volt. 2014-ben újratették, bajtársai közé, a hősök keresztjéhez Szegeden, katonai tiszteletadással. 1952-ben, a Jászapátiba száműzött – akkor már – Dombay vezérőrnagyot csak jelöletlen sírba engedte eltemetni a kommunista hatalom, azonosítása komoly régészeti erővel történt meg, a család és a Meritum Egyesület közbejárására.

⁷⁸ Szilágyi Lajos főispán, később felsőházi tag, független képviselő. A kommün idején bebörtönözték, majd nem kivégezték. 1919-ben többször felszólalt a paramilitáris erőszak ellen, külön kiemelve a MOVE szerepét is. A vitája Gömbössel a parlamentben (1921. augusztus 17) komoly visszhangot okozott, de túlságosan negatívan nem érintette Szilágyi pályáját.

hatalomra, még mindig eleven – a kormányzói lojalitáson nyugvó – ellenforradalmi kapcsolati tőkéjét érvényesítve. A gömbösi feljegyzések jegyzetapparátus nélkül kevésbé lenne élvezetes és hasznos olvasmány. Az ezt és kíséző tanulmány, szerkesztést is elkészítő Turbucz Péter helyesen jegyzi meg, hogy Gömbös célja – egy nagyobb perspektívájú politikai pálya elején – az utólagos önigazolás volt ezzel, és csak e mellett tekinthetjük szellemi korrajznak, utólag tudjuk, hogy ez a része sokkal értékeesebb és fontos. Gömbös célja annyi volt, hogy utólag rámutasson, neki volt igaza, helyes irányba tartott az ellenforradalom, amely – szerinte – majd (1920 után) folytatódni fog, de egy „*belső ellenforradalommal*” majd.

Gömbös ez utóbbi megjegyzése fontos, hogyha koherens módon akarjuk korszakolni a magyar ellenforradalmat, ami a magyar történetírásnak a mai napi adóssága. Amíg a szabadságharcokat, felkeléseket szépen évszámhoz kötjük, a magyar ellenforradalomnak nincsen sem egyoldalú, sem konszenzusos korszakolása. Mi erre most kísérletet teszünk.

A magyar ellenforradalom lényegében Horthy kormányzóvá választásával (1920. március 1) részben, Boldog IV. Károly királyunk sikertelen visszatérési kísérleteivel (1921. március 27-április 5, illetve 1921. október 20-november 1) mindenképpen véget ért, két fontos szempontból is. Közjogilag beigazolódtott, hogy az ellenforradalom, bár győztes, de csonka maradt, az apostoli magyar király hazatérésének fegyveres meggátolásával, a polgárháborús veszély – a király személyes döntése kapcsán is – elmúlt, de a nemzet képviselői nem döntöttek szuverén módon, a vélt antant nyomás fenyegetésének engedtek ugyanis. Ennél nagyobb gond, hogy – ahogyan azt Veszprémy László Bernát is megállapítja, gróf Apponyi Alberthez hasonlóan – a trónfosztással (1921. november 6) legalább a forradalmak szintjére süllyedt a magyar parlamentarizmus, amellyel saját maga jelölte ki az ellenforradalmi folyamat végét. E mellett pedig a két utolsó nagyobb (Héjjasé már korábban feloszlott) ellenforradalmi paramilitáris milícia megszűnt 1921-re; Prónayét integrálták a reguláris rendfenntartókhoz lényegében, Ostenburg-Morawek Gyuláé pedig, mivel támogatta a koronás király utolsó visszatérési kísérletét, bár katonailag eredményes volt, mégis felszámolódtott. A gömbösi „*belső ellenforradalom*” korszaka (1920-21) tehát igen rövid, de intenzív volt, és elég markánsan kijelölte a kormányzósági időszak politikai és közjogi mozgásterét ezzel, utat engedve a gróf Bethlen István nevével fémjelzett konszolidációnak, amely évekkel később a rendszer megerősödését hozta el.

Az ismert történeti események⁷⁹ tekintetében, a magyar ellenforradalom korszakolására következően alakulhat:

I. szakasz : 1918 december 10⁸⁰ -1920. március 1.

⁷⁹ 1918. december 10 – az ÉME budapesti megalakulása, 1920. március 1. Horthy Miklós kormányzóvá választása, 1921. november 16 a nemzetgyűlés megszavazza a 1921. évi XLVII. törvénycíkket IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről.

⁸⁰ Az ÉME megalakulásának problematikáját Zinner Tibor már elemezte, az ő megállapítását a szakirodalom azóta sem írta felül, én is ezt vettem alapul. Vö. Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora (1919-1923)*, 1989, 12-14. o. A kezdetnek kívánkozhatna a MOVE gólyavári gyűlése (1919. január 19) is, ahol Gömbös beszédében új, érdemben ellenforradalmi utat jelölt meg az addig csak bajtársi-segítő szervezet számára, de ezt később tompítani is akarták a sajtóban a tagok. A következmények persze más mutatnak, és a szervezet, valamint Gömbös is az eredeti ellenforradalmi szándékot erősítették. Az ÉME ellenforradalmi irányvonala, a pár nappal későbbi (?) alakulása ellenére is azonban töretlen volt. Zinner munkája bemutatja azt is, hogy az ÉME munkássága nem merült ki a kombattáns antiszemitizmusban, jelentős volt külpolitikai elszigeteltségből való kitörésének kialakításában, illetve szociális-gazdasági követeléseik kifejezetten progresszívek voltak. Mindezek mellett 1923 után már maximum konstruktív ellenzék lett, szervezettsége pedig mindig hektikus maradt.

II. szakasz: 1920. március 1. – 1921. november 6.

Az elmúlt időszak legösszetettebb, adataiban, hivatkozásaiban gazdag szakmunkáját Bodó Béla írta, először angol nyelven⁸¹, amely 2022-ben megjelent magyar fordításban is⁸². Bodó munkájának érdeme az, hogy a modern magyar történetírásban először próbálja monografikus szintézisállítással, saját-, és mások kutatásainak eredményét összefoglalva bemutatni tárgyát. Tárgya azonban – hol kimondva, hol éreztetve – az, hogy a 'fehérterror', lényegében egyenlő a magyar ellenforradalommal, és mindezt humanista alapú, politikailag behatárolható (bal)liberális szimpátiával, illetve helyenként preconcepcióval teszi meg. Ez alapvetően még nem probléma, hiszen naiv olvasónak kell lenni, hogy 'objektív történetírást' kérjünk számon bárkin is, sokkal inkább az a probléma, hogy Bodó esetében megkopott régi állítások, párhuzamok, új indoklásával találkozhatunk sokszor. Nyilván az alapvetés is vitatható, mert ez alapján azt is állíthatnánk, hogy a vörösteror egyenlő a Tanácsköztársaság 133 napos teljes működésével, ez pedig hamis lenne⁸³. Bodó Béla is azzal a nyüggyel dolgozik, amelyet a történész szakma sem oldott még meg a mai napig; mi a magyar ellenforradalom pontos kronológiája és melyek a szakaszai, részei? Bodó sajátos korszakolást folytat a fehérterrornál, amely azonban nehezen tartható, hiszen az ellenforradalom tényszerűen legkésőbb, ahogyan jeleztük, Boldog IV. Károly király második visszatérésének kudarca után be kellett, hogy fejeződjön, nem volt tényszerűen több ellenforradalmi történés sem, ezt a rendszer is megmutatta, illetve annak politikai eseményei is. Nem volt olyan politikai vagy nagyobb paramilitáris erő sem, amely kifejtse ilyen tevékenységet, feleslegesen tehát tovább tartóra korszakolni az ellenforradalmat, amely torzó maradt. A 1921/XLVII. tc. (1921. november 6-a) után, ezért nem sok értelme van 'fehérterrornál' beszélni a továbbiakban sem. Bodó Béla ennek ellenére egészen 1924. márciusig (!) taglalja a fehérterror időszakát 1919 augusztusától, négy szakaszt is felállítva⁸⁴, hogy aztán így kijelenthesse: „Az ellenforradalom tovább tartott, és sokkal több áldozatot követelt, mint Tanácsköztársaság.”⁸⁵. Pedig ő is csak egy megválasztott kormányzat ellenzéki politikai csoportosulásainak (leginkább az ÉME) politikai merényleteiről, terveiről és megnyilatkozásairól tud csak értekezni legkésőbb 1921 után, és nem paramilitáris ellenforradalmi erőszakról, amelyet legtöbbször sommásan csak 'fehérterrornak' nevez. A szerző esetében legkésőbb itt rögzítenünk kell a szándékát, saját műfajt választ a kötetének, adatolt, korszakos erőszaktörténetet ír. Csoportkultúrájában, társadalmi beágyazottságában jól megkülönböztethetőnek tartja a fehérterror és a vörösterorban résztvevőket azonban, rögzítve azt is, hogy mind a kettő a világháború folytatása volt.

Inverz módon Bodó könyve bemutatja, hogy az, amit 'fehérterrornak' hív, egy komplex, össztársadalmi jelenség és nehezen meghatározható – egyébként a politikai baloldalon született – fogalommal. A 'fehérterror' narratívája Bodó esetében is magában foglalja a korszak (1919-1921) népitéleteit, antiszemita indíttatású pogromjait, lincseléseit, paramilitáris-, (ebből csak egy rész, ha a nagyobb is, a különítményesek tevékenysége, mert voltak polgárőrségek,

⁸¹ The White Terror: Political and Antisemitic Violence in Hungary, 1919–1923, 2019.

⁸² Bodó, 2022.

⁸³ Van modern monográfia, amely feldolgozta ezt a történetet, komplex forráskezeléssel, sőt forráskritikával és csak a kommün részeként írta le a vörös terrort, más tevékenysége mellett, vö. Hatos Pál: Rosszfiúk világhorradalma - Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története, 2021.

⁸⁴ Bodó fehérterrornal kapcsolatos négy szakaszos időszakolása a következőképpen néz ki; I. 1919. 08. – 1920. 03., II. 1920.03. – 1920.11., III. 1920. 11. – 1921. 11., IV. 1921.11. – 1924. 03. Vö. Bodó 2022, 105-107. o.

⁸⁵ Uo. 123. o. Bodó szerint a kommünnek 350-1000, míg az ellenforradalomnak (itt különbséget tesz) 1500 és 3000 közötti áldozata volt. Az számítása ollója mind a két esetben meglehetősen nagy. A korszakolást akkor is fenntartja, ha összegezve kijelenti, hogy a paramilitáris mozgalom története 1921/1922 fordulóján végetért. Vö. Bodó 2022, 321. o.

egyetemi milíciák, illetve más helyi szervezetek, akik ezt folytatták) vagy reguláris rendfenntartó erők részvételével történt erőszakos cselekedeteket. Ez persze felveti a címválasztás, és a tematikus-módszertani problémát; hogyan lehet ennyifajta erőszakformát „fehérnek” nevezni, és mennyire indokolt mindez? A szerző nem tisztázza mindezt, egy korábban bevált, hangoztatott politikai fogalom alá rendezi inkább a művét.

Pont a kötet bevezetőjének szánt, hosszasan taglat fonyódi eset⁸⁶ mutatja meg jól, hogy a Nemzeti Hadsereg különítményesei (itt pont Prónay Pálé) nem tudták mindenáron akarataikat érvényesíteni, a helyi közösség része vagy egészének jóváhagyása nélkül; megmenekült az a fonyódi zsidó lakos, akit a különítményesek fel akartak ugyan akasztani, de a helyiek nem támogatták ezt. A helyi önző érvek mentén - ártatlanul – kivégzett áldozatokhoz kellett azonban a fonyódiak támogatása, magát a kivégzést is ők végezték el, a tiszték irányítása mellett. Ez inkább egy lincselés, helyi bosszú és népítélet elegyét mutatja, amely pont akkor jöhetett létre, amikor az állami lét jogialapja, és erőszak monopóliuma hiányzott, e mellett pedig mindez a fővezér, Horthy Miklós személyes utasításának semmibevevételével történhetett meg, tehát még az autoritás érvényesítése is hadilábon állt ekkor, az amúgy tekintélytisztelő és parancskövetéssel működő Nemzeti Hadseregben⁸⁷.

Bodó az ellenforradalom hatékonyságát is kisebbiteni akarja ott, ahol ez virulens volt. Arno Mayer után – a vidéki, ösztönös ellenforradalmak helyett „antiforradalmakról” beszél inkább, bagatelizálva ezzel azokat a politikai-katonai erőfeszítéseket, amelyek Grazban, Szegeden, Aradon, Bécsben történtek, egymással párhuzamosan⁸⁸. A hazai marxista történetírás mellett egyik többször idézet forrása, Pogány (sz. Schwartz) József kommunista népbiztos emigrációban írt pamfletjei az ellenforradalomról. Őt méltatja is a szerző, Kun (sz. Kohn) Béla mellett⁸⁹. E mellett azért visszatetsző, hogy a paramilitáris egységek katonai vezetőiről csak rosszat tud elmondani, hasonló minősítésekkel ellátva és az is, főleg, hogy adata lehetne rá, a szerző forráskezelése ugyanis sokrétű (levéltári dokumentumok, visszaemlékezések, újságcikkek, feldolgozások, stb.), ha nem is kritikus. Az áldozat-, és erőszaknarratíva okán azonban aránytalanul sokat idéz baloldali és zsidó sajtóból (ld. az Egyenlőség polgári politikai neokon zsidó hetilap beszámolóit), de szinte semmit sem az ellenforradaloméból. Így ennek az oldálnak a lehetséges motivációit, reakcióit érintőlegesen ismerhetjük csak meg vagy egyáltalán nem.

⁸⁶ Bodó 2022, 11-69. o. dr. Tószegi Albert, Hamburger Ede, Gráner Albert voltak a zsidó áldozatok, aki pedig megmenekült, mert – ahogyan Bodó is említi, magáénak érezte a közösség Sonnenschein Lipót (Náci Pali), szintén zsidó volt.

⁸⁷ A kivégzéseket helyi parasztok folytatták le, de az előzetes verésekben, ítélezésben a különítményesek vettek részt, leginkább Bibó Dénes hadnagy, akinek egész ekkori működést erősen befolyásolta az akompenzáció, hogy egy kommunista népbiztos sofőrje volt. A felelőség a katonai felettesüket terhelte, gróf Salm Hermann, akkori egyik szeretőjével, Szentmiklóssy József hadnaggal vett részt az eseményekben (későbbi életútját tekintve Salm inkább biszexuális volt).

⁸⁸ Bodó 2022, 90-99. o.

⁸⁹ Többször idézett, felhasznált műve Pogány József: A fehérterror Magyarországon, 1920, illetve kisebbeket is, amelyek általában a Markovits Györgyi szerkesztette Magyar pokol (1964) gyűjteményes kötetben szerepeltek, mely emigráns kommunista, illetve más baloldali írásokat tartalmazott a magyar ellenforradalomról. Markovits ezeket egyébként az OSZK hírhedt Zárolt Kiadványok Tára vezetőjeként állította még össze. A Bécsben éppen emigrációban szóbeszédre hagyatkozó, sértett, bukott kommunista funkcionárius Pogányt a történész Bodó hiteles forrásnak tartja egy olyan súlyos állítással kapcsolatban, hogy a hajmáskéri táborban, ahol internáltak is voltak, minden nőt megerőszakoltak az örök. Vö. Bodó 2022, 251. o. Kun Bélával kapcsolatos számos véleménye is idézhető: „Kun bátor ember volt, aki kész lett volna az életét is feláldozni a világforradalomért és a proletárdiktatúráért. Bár általában véve ellenezte a szélsőséges erőszakot, a nagyhatalmú külügyi népbiztos mások életét is kész volt feláldozni céljai érdekében.” Vö. Bodó 2022, 90. o.

Bodó Béla munkájának egyik újdonsága, hogy az eseményeket nemcsak taglalja, hanem szociológiai-filozófiai sémák szerint szándékozik beazonosítani, kategorizálni is. Ezek közül van, amely kifejezetten működik (Agamben - *homo sacer*, Randall Collins), de több inkább öngazolásnak tekinthető (Theodor Adorno, Wolfgang Sofsky, Primo Levi, stb.) és vannak, amelyek kellemetlenül inkoherensek. A szerző például kísérletet tesz arra, többször is, hogy időben későbbi jobboldali politikai atrocitásokkal állítsa párhuzamba a fehérterror eseményeit, így beszél argentinai⁹⁰, sőt kolumbiai példáról⁹¹, ami felesleges és nehezen igazolható tipizálást mutat. Akkor lehet látni ennek a módszertani kényszeredettséget, amikor a náci koncentrációs táborokkal oldalakon keresztül akarja összehasonlítani⁹² a politikai internáltakat is fogva tartó magyarországi internálótáborokat, bevallottan kudarcos eredménnyel. Felvetül a kérdés, hogy akkor mi értelme volt erről írni több oldalon?

Hasonló kérdések vannak bennünk, azzal kapcsolatosan, amikor nagyobb 'fehérterror eseteket' mutat be (Izsák, Diszel, Tapolca), pedig itt a helyiek által kezdeményezett pogromokról beszélhetünk, amelyben paramilitáris szervezetek (polgárőrség) kevésbé, de különítményesek szinte egyáltalán nem vettek részt, és kiobbantóik között az ÉME aktivistáit vélhetjük felfedezni. A szerző ott a legkevésbé korrekt, amikor olyan dokumentált esethez ér, amikor helyi zsidóellenes pogromot (Tapolca, Diszel) éppen egy ellenforradalmi paramilitáris egység (báró Lehár Antalé) zárt le, tett rendet, ezt mégse említi meg. Sőt ezt megmásítva, még az ő kontójára is írja az eseményeket⁹³. Ugyanennek az egységnek a többi „atrocitásánál” pedig nem említi, hogy azok a vörös uralom megtörése ellen történtek nagyjából, illetve ennek felszámolására irányultak ténylegesen, nem pedig kontrollálatlan antiszemitizmus volt az indokuk, mint más esetekben.

Kérdéses rész azért még van a 350 oldalas kötetben, például korabeli képek elemzése egy teljes alfejezeten⁹⁴ keresztül, ami maximum arra jó, hogy az addig csak sejtett szubjektív szimpátiáiról a szerző őszintébben beszélhessen oldalakon keresztül. Zsákcásnak érezzük a szexuális erőszakra szóló részt is, amely egyszerűen adatszegény a többi fejezethez képest (és lényegében bármilyen más időszakkal kapcsolatosan sajnos hasonlóan leírható). De indokolatlan itt beszélni a „szociálpolitika etnicizálásáról” is, valamint az 1920. évi XXV. törvénycikkről (numerus clausus), főleg, ha a szerző még mindig csak olyan megállapításra jut, hogy „*hasonló törvényt csak 1933 tavaszán fogadtak el a náci Németországban*” vagy „*1920-ban az országgyűlés alsóháza dugig volt tömve megrögzött antiszemitákkal*”⁹⁵. Bodót, ahogyan Veszprémyt is, úgy látszik egyáltalán nem érintették meg azok az általános megállapítások, amelyeket a szakma már levont, megtárgyalt, sőt diskurzus részévé tett az elmúlt 20-30 évben (brutalizáció, paramilitarizmus általános és eltérő formái, közép-európai ellenforradalom, stb.). Valahogy a poszt-marxista narratíva keretei maradtak meg náluk, premisszáikban, módszertani megoldásokban ide illeszkednek, ahogyan konklúziókban is. Ez különösen Bodó esetében

⁹⁰ Bodó 2022, 260. o. Pinochet rezsimje ui.

⁹¹ Uo. 188. o. Az 1980-as évek paramilitáris alakulatai révén, amelyek között bal-, illetve jobboldali egyaránt volt Kolumbiában.

⁹² Uo. 175-180. o. Itt Agamben és Traverso feltételezéseire hagyatkozik Bodó egyébként, akik szintén véltek kapcsolatot az első világháborús hadifogoly-, és internáló táborok között. Sommásan nyugtázza is ezt a szerző („*A két intézmény valóban hasonló.*”), hogy aztán bemutassa az olvasónak – lehet, hogy szándékaival ellentétesen – hogy mégis mennyire más.

⁹³ Uo. 189. o.

⁹⁴ Uo. 311-321. o.

⁹⁵ Uo. 281. és 283. o. Hasonló, ha nem is mindig törvényben történő, de érvényes szabályozásról tudunk Lengyelországban és az USA-ban is az időszakban. Ez utóbbi országban ezek a szabályozások – amelyeket az egyetemek maguk hoztak – az 1950-es évekig érvényben maradtak.

szomorú, mert idegen nyelvű munkáit idézi és használják is az ő munkáját is (Gerwarth, Horne), kölcsönös hatásról viszont sajnos nem beszélhetünk.

A végső benyomás az értő vagy csak érdeklődő olvasó számára nem sokban különbözik attól a marxista/szélsőbalos állásponttól és ítélettől, amelyet a szerző ismertet – ismét – Pogány Józseftől ⁹⁶ ; az ellenforradalom, illetve paramilitáris erőszak célja a munkásosztály megsemmisítése volt, amely a progressziót hordozta, az ellenforradalom igyekezett visszaállítani a fejlődés óráját, restaurálni a kapitalizmust és próbált katonai diktatúrát bevezetni vagy legalábbis minden adott volt ehhez. Ez pedig nyilván nagyon nem így volt, annyira nem, hogy cáfolni sem szükséges talán a XXI. század közepe felé tartva.

A magyar ellenforradalomban meg lehet, és meg is kell különböztetni a 'fehérterrort', sőt ezt sem lehet egységesen kezelni mai tudásunk szerint. Ennek a 'fehérterrornak' részei voltak a népítéletek, az antiszemita, vagy éppen a gazdagok ellen folytatott pogromok, alsóbb, szegény néprétegek lázadásai, a különböző összetételű paramilitáris atrocitások, a különböző funkcionalitással létrehozott internálótáborok, amelyekben koholt vagy jogos vádakkal politikai internáltak is voltak. A magyar ellenforradalomnak azonban ennél voltak jelentősebb, komoly politikai-, alkotmányos-, közjogi erőfeszítései és eredményei is, amely során a Magyarország szuverenitása helyreállt, ahogyan az állami erőszakmonopólium is, közjogi rendszere kisebb részt torzó maradt ugyan, ahogyan maga az ellenforradalom is, de az alkotmányos rend helyreállt, a politikai rendszer pedig parlamentáris keretek között működött később, amelyben a gazdasági helyreállítás is megtörtént, ahogyan a társadalmi konszolidáció is bekövetkezett. E mellett pedig megszűnt a román, a szerb és a csehszlovák valamint az osztrák katonai megszállás is, a csonka ország szuverén lehetett, óriási áldozatok árán.

Semmilyen 'terror' nem állandósult a 'harmadik Magyarország' államszerkezetében, kormányzati támogatással, ahogyan az a kommün korszakában azonban kimutatható. Politikai diktatúrát pedig nem az ellenforradalom vagy a paramilitáris erőszak hozott létre (bár volt ilyen szándék is néhányukban talán), hanem a proletárdiktatúra, amelynek a hatalmat a Károlyi-rezsim népköztársasága adta át vagy biztosította.

Azt kell rögzíteni, hogy a győztes magyar ellenforradalom nem egyenlő a 'fehérterrornal', sem részben, sem egészben, ez történetileg sem indokolható, ha mégis így teszünk, akkor lényegében – sajnos a mai napig – egy politikai pozícióban találjuk magunkat. Mindehhez jelenleg a kortárs magyar történetírás nem adott még elég új szempontot, narratívát és tényanyagot sem eddig, a (poszt)marxista nyűgtől nem tudott szabadulni, új értekezési forma – akár a már ismert tények mentén sem – alakult ki. Akárhogyan is nézzük, feladatunk van.

⁹⁶ Uo. 264. o.